

PROCENA
OKRUŽENJA ZA ŽENSKO PREDUZETNIŠTVO
U REPUBLICI SRBIJI

Beograd, 2013. godina

Procena okruženja za žensko preduzetništvo u Republici Srbiji

Unija poslodavaca Srbije, 2013

Zahvalnost

Autori se zahvaljuju Skupštini Republike Srbije, Vladi i ministarstvima, ustanovama i organizacijama vladinog i nevladinog sektora angažovanim na razvoju privatnog biznisa i preduzetništva, ženama preduzeticama, kao i svim drugim pojedincima koji su svojim vremenom i znanjem doprineli izradi ove publikacije.

Posebnu zahvalnost autori izražavaju Međunarodnoj organizaciji rada i gospodinu Draganu Radiću, Višem specijalisti za aktivnosti poslodavaca - Tim za tehničku podršku pristojnom radu i kancelarija za centralnu i istočnu Evropu, Budimpešta, za finansijsku podršku, tehničku pomoć i usmeravanje u istraživanju i izradi Publikacije.

Sadržaj

Spisak skraćenica	4
1. Rezime i preporučeni koraci	5
2. Uvod.....	9
2.1. Ciljevi istraživanja	9
2.2. Metodologija	10
2.3. Ograničenja	11
3. Okvir za razumevanje rodne ravnopravnosti i razvoja ženskog preduzetništva.....	12
3.1. Pravni i institucionalni okvir.....	12
3.2. Politička participacija.....	12
3.3. Ekonomsko okruženje.....	13
3.4. MSP pokazatelji i stanje.....	15
3.5. Žensko preduzetništvo	16
4. Procena komponenti okruženja za razvoj ženskog preduzetništva.....	19
4.1. Političko rukovodstvo i koordinacija	19
4.2. Regulatorna i pravna pitanja	24
4.3. Promovisanje ženskog preduzetništva	26
4.4. Dostupnost preduzetničkog obrazovanja i obuke	27
4.5. Dostupnost kredita i finansija	28
4.6. Dostupnost usluga za razvoj biznisa i informacija	30
4.7. Dostupnost udruženja i mreža žena preduzetnica.....	34
4.8. Dostupnost poslovnih prostorija	35
4.9. Dostupnost tržišta.....	35
4.10. Istraživanja o ženama preduzetnicama i njihovim preduzećima	36
5. Spisak intervjuisanih stejkholdera	38

Spisak skraćenica

AfDB	Afrička razvojna banka
AOFI	Agencija za osiguranje i finansiranje izvoza
APR	Agencija za privredne registre
ARRA	Akreditovana regionalna razvojna agencija
BDP	Bruto domaći proizvod
CEDAW	Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena
CIA	Centralna obavještajna služba
GEM	Global Entrepreneurship Monitor (Procena preduzetničkih aktivnosti)
MERR	Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja
MMF	Međunarodni monetarni fond
MOR	Međunarodna organizacija rada
MPI	Multidimenzionalni indeks siromaštva
MSP	Mala i srednja preduzeća
NAP	Nacionalni akcioni plan
NARR	Nacionalna agencija za regionalni razvoj
NSZ	Nacionalna služba za zapošljavanje
OSI	Osoba/e sa invaliditetom
PIB	Poreski identifikacioni broj
PKS	Privredna komora Srbije
RZS	Republički zavod za statistiku
SIEPA	Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza Republike Srbije
SIDA	Švedska agencija za međunarodnu saradnju i razvoj
UN WOMEN	Entitet Ujedinjenih nacija za jednakost polova i osnaživanje žena
USAID	SAD Agencija za međunarodni razvoj

1. Rezime i preporučeni koraci

Preduzetništvo u Srbiji se suočava sa mnoštvom problema:

- nedostatak povoljnih izvora finansiranja za razvoj sektora MSP
- visoki troškovi (fiskalni i parafiskalni) koji opterećuju poslovanje i umanjuju konkurentnost roba i usluga na inotrižjima
- komplikovane procedure, birokratizovanost i korupcija kao prepreka za razvoj posla u mnogim delatnostima (najviše u oblasti građevine, igara na sreću, trgovine, itd.)
- nedovoljan broj kvalitetnih menadžera u privredi kao posledica zaostalog obrazovnog sistema koji ne prati potrebe privrede
- niska kupovna moć stanovništva
- nedovoljna podrška razvoju proizvodnje od strane države
- visok nivo sive ekonomije u BDP (po procenama raznih eksperata između 29,7 i 40,2 procenata)

Pri tome se žensko preduzetništvo samo sporadično prepoznaje kao nedovoljno razvijen i iskorišćen potencijal, tako još uvek nema sistematičnu i sveobuhvatnu podršku. Dok, s jedne strane, zakonska rešenja zabranjuju diskriminaciju po osnovu pola i time ponekad i onemogućavaju razvoj ženskog preduzetništva (npr. odobravanje specifičnih kredita - za žene preduzetnice), dotle su društveni miljei i tradicija još uvek naklonjeni više muškarcima favorizujući ulogu žene u društvu najpre kao majke i nekog ko se stara o kućnim poslovima.

U okviru napora da ostvari ekonomski napredak i prihvati moderne društvene tokove srpsko društvo u celini ima obavezu da preispita temeljne vrednosti društva, zakone, tabue i navike i pomogne ženama da ravnopravno učestvuju u svetu preduzetništva. U tom cilju predloženo sledeće mere i akcije:

1.1. Političko rukovodstvo i koordinacija

Srbija je ostvarila značajan napredak u razvijanju funkcionalnog okvira za podršku MSP. Međutim, pored toga što realizacija podrške nije koherentna i dosledna, podrška nije dovoljno prilagođena specifičnostima preduzetništva žena. Stoga je potrebno unaprediti institucionalni okvir za preduzetništvo žena.

U tom smislu je najpre neophodno da se na nivou Vlade RS ostvari tešnja međuresorna saradnja, pre svega između Ministarstva finansija i privrede i Uprave za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike, ali i drugih relevantnih ministarstava putem formiranja međuresornog tima koji bi, pored predstavnika nadležnih ministarstava, uključivao i nezavisne stručnjake i predstavnike udruženja koja zastupaju interese preduzetnika i OSI. Ovaj tim bi zajednički izradio posebnu strategiju/akcioni plan za razvoj preduzetništva žena, uzimajući u obzir specifične potrebe OSI preduzetnica.

Takođe se preporučuje i poboljšanje kvaliteta statističkih podataka tako da budu rodno osetljivi, objedinjeni ali i lako dostupni, a u oblasti zakonske regulative potrebno je smanjiti broj propisa i potrebnih dokumenata i skratiti administrativne procedure.

Preporučuje se i usklađivanje funkcionisanje niza institucija koje bi preduzeticama olakšale usklađivanje porodičnog i profesionalnog života (npr. radno vreme dečijih vrtića).

1.2. Regulatorna i pravna pitanja

Nastavak započetih reformi za poboljšanje privrednog ambijenta je svakako nešto čemu će se preduzetnice nadati i radovati. Stoga se preporučuje da se nastavi sa pojednostavljivanjem administrativnih procedura i uspostavi odgovornost „sistema“ za sopstvene greške i kašnjenja za koje preduzetnice ne treba da snose posledice.

Radi podizanja kvaliteta uslova poslovanja preduzetnica preporučuju se reforma radnog zakonodavstva u skladu sa modernim trendovima u svetu, oštro suprotstavljanje korupciji i suzbijanje sive ekonomije. Sve ovo moraju da prate adekvatne inspeksijske službe motivisane i spremne da dosledno nadziru sprovođenje zakona, ali i da edukuju. Stoga se preporučuje reformisanje inspeksijskih službi i insistiranje na njihovom preventivnom radu.

1.3. Promovisanje ženskog preduzetništva

Za unapređenje ženskog preduzetništva neophodna je i promocija na raznim nivoima, među mladima koji se još uvek školuju, među onima koji su već na tržištu rada, ali i u široj javnosti.

Radi približavanja sveta preduzetništva mladima preporučuje se organizovanje gostovanja preduzetnica i/ili njihovih udruženja u obrazovnim institucijama, imajući u vidu stručne profile. Pored ovakvog direktnog i aktivnog oblika komunikacije, preporučuju se i indirektni oblici promocije kroz izradu kratkih promotivnih flajera s primerima dobre prakse ženskog preduzetništva koji bi bili distribuirani u srednjim školama i na fakultetima, ali i u filijalama NSZ, mestima koje žene često posećuju, kroz „žensku štampu“; a takođe se preporučuje da budu dostupni i putem interneta, kroz društvene mreže, itd.

S obzirom na opštu prisutnost i veliki uticaj medija na celu populaciju, posebno televizije i radija, preporučuje se organizovanje medijske promocije preduzetništva žena sa naglaskom na dostupnim vrstama podrške, ali i na razbijanju tradicionalnih predrasuda koje otežavaju razvoj ženskog preduzetništva. Putem ovakvih promocija mogu se, na primer, smanjiti sektorske segregacije promovisanjem uspešnih žena u sektorima gde se žene retko ili ređe pojavljuju u ulozi preduzetnice.

1.4. Dostupnost preduzetničkog učenja i obuke

Neosporno je da preduzeticama nedostaju preduzetnička znanja, ali i obuka. Potencijalne preduzetnice i postojeće vlasnice biznisa se opredeljuju za različite oblike učenja i treba ih sve učiniti što više dostupnima.

S obzirom na to da je nedostatak vremena tradicionalno veliki problem preduzetnica preporučuje se organizovanje treninga i obuka tako da se maksimalno skрати/izostavi putovanje do i od mesta održavanja obuke. To je, pre svega, obuka na lokalnom nivou, ali se preporučuje i organizovanje obuke putem tele-učenja. Mnoge žene takođe tvrde da su im

razgovor i saveti sa iskusnijima odličan i brz izvor znanja pa se preporučuje i osmišljavanje obuke putem mentorstva.

Imajući u vidu i da postoje razne faze u razvoju preduzeća preporučuje se organizovanje obuka i treninga tako da oni prate sve faze - od osnivanja preduzeća do osvajanja novih tehnologija i tržišta i daljeg ukрупnjavanja i rasta biznisa. Takođe se preporučuje ohrabrivanje žena da se edukuju bez obzira na starosnu dob ili oblast u kojima im određena znanja nedostaju.

Pored svega ovoga preporučuje se i posvećivanje pažnje potrebama preduzetnicama - osobama sa invaliditetom, kojima je takođe potrebno preduzetničko učenje i adekvatni programi obuke.

1.5. Dostupnost kredita i finansija

Za mnoge žene koje razmatraju pokretanje vlastitog biznisa nepremostiva prepreka je nedostatak finansija, posebno među onima koje se preduzetništvu okreću „iz nužde“, nakon što su ostale bez posla ili su već dugo nezaposlene. Nedovoljnu informisanost potencijalnih preduzetnica o dostupnim fondovima i kreditima u kasnijim fazama preduzeća prati negativni trend održivosti ženskog preduzetništva što može nametati logičnu uzdržanost i neodlučnost, mada ona nije dokumentovana, da se preduzetnicima olakša dolazak do sredstava za širenje obima poslovanja.

U tom smislu se najpre preporučuje razmatranje načina kako pomiriti zakonodavnu oblast koja zabranjuje sve vrste diskriminacija, a implicitno i favorizovanja, i poslovne politike banaka kao davalaca kredita.

Takođe se preporučuju edukacija preduzetnica o tome kako da apliciraju za kredite kod banaka ili za državne subvencije, ali i pružanje podrške i savetodavnih usluga nakon što preduzetnice uspeju da obezbede finansije neophodne za poslovanje. Isto tako se preporučuje i unapređenje komunikacije sa odbijenim podnosiocima zahteva za kredite i subvencije kako bi bile motivisane da nastave u pokušajima, a eventualni nedostaci otklonjeni.

S druge strane, preporučuje se snižavanje kriterijuma za dobijanje subvencionisanih kredita, kako bi što veći broj preduzetnica bio u mogućnosti da uopšte aplicira za ovakva sredstva.

1.6. Dostupnost usluga za razvoj biznisa i informacija

Bez obzira na razuđenost pružalaca usluga i vrste pruženih usluga, utisak je da preduzetnicama i dalje neke usluge nedostaju. Stoga je preporuka da ih treba učiniti dostupnima na lokalnom nivou i prilagoditi potrebama preduzeća u svim fazama razvoja preduzeća, povezati udruženja preduzetnica radi razmene informacija i usluga i omogućiti brzu i jednostavnu diseminaciju informacija ka krajnjim korisnicima – ženama preduzetnicama. Takođe je potrebno uzeti u obzir OSI i njihove potrebe.

1.7. Dostupnost udruženja i mreža preduzetnica

Neposredna razmena iskustava je dragocen izvor informacija i poslovnog povezivanja, a udruživanje preduzetnica je i način za jačanje zajedničkog nastupa u odnosu na bilo koju javnost.

Utoliko je preporučljivo promovisati postojeća udruženja žena i preduzetnica, ohrabrivati njihovu međusobnu saradnju i razmenu informacija i usluga, kao i povezivanje sa udruženjima preduzetnica drugih zemalja radi potencijalnog širenja poslovanja na stranim tržištima. U ovo povezivanje treba uključiti i organizacije OSI radi pospešivanja aktivnosti preduzetnica OSI.

1.8. Dostupnost poslovnih prostorija

Obzirom da dostupnost poslovnih prostorija predstavlja ženama ključni problem za započinjanje biznisa, preporučuje se da se poveća broj biznis inkubatora u Srbiji, da se ponude povoljnije cene komunalnih usluga za žene početnike u biznisu te da se obračunavanje komunalnih usluga vrši po realnim osnovama, a ne po kvadratnom metru prostora što je trenutna praksa.

1.9. Dostupnost tržišta

Veliki problem u poslovanju žena preduzetnica je informisanost o postojećim tržištima i kako do tih tržišta doći, pa se preporučuje da se omogući bolja informisanost preduzetnica o mogućim tržištima i javnim nabavkama, kao i ohrabrivanje preduzetnica da se udružuju radi zajedničkih nastupa i povezuju sa preduzeticama iz drugih zemalja. Takođe, obzirom na to da uspešnost osvajanja novih tržišta zavisi i od veštine prezentovanja usluge/robe koji se nude, preporučuje se i pružanje pomoći preduzeticama u ovladavanju ovim veštinama.

1.10. Istraživanja o ženama preduzeticama i njihovim preduzećima

Rodno osetljiva statistika, odnosno statistika o ženskom preduzetništvu je nužna obzirom na stalno ukazivanje na njen potencijal, s jedne strane, i nedostupnost pokazatelja njegovog razvoja, sa druge strane. U tu svrhu se preporučuje izmena zakonska rešenja koja onemogućavaju vođenje statistike o ženskom preduzetništvu, objedinjavanje podataka na jednom mestu kao i to da podatke treba učiniti lako dostupnim. Ovo će sigurno doprineti obimu, raznovrsnosti i kvalitetu istraživanja o ženskom preduzetništvu, a samim tim i olakšati prepoznavanje koraka neophodnih za njegov dalji razvoj.

2. Uvod

Vremena krize su uvek povod da se temeljne vrednosti društva preispitaju. Reč „kriza“ potiče iz grčkog jezika i znači "odluka, presuda", koja nas dalje vodi do promene. Ta promena može da bude na gore, ali isto tako i na bolje. Dominantni patrijarhalni sistem vrednosti nije komplementaran sa stremljenjima Srbije, tako da se rodna neravnopravnost ispostavlja kao prepreka modernizaciji. Zato je i vreme da razmotrimo položaj i ulogu žena u srpskom društvu i ekonomiji i potencijale njihovog doprinosa opštem razvoju.

Rezultati aktuelnih istraživanja pokazuju da rodna različitost doprinosi uspešnijem poslovanju preduzeća. Takođe, ukoliko pretpostavimo da je preduzetništvo motor ekonomskog razvoja svake privrede, neophodno je da se i ono permanentno menja i razvija. Jedan od mogućih pravaca razvoja, koji je tek u poslednjoj deceniji prošlog veka u svetu prepoznat kao važan i neiskorišćen izvor ekonomskog rasta, je razvoj ženskog preduzetništva.

Istorija razvoja preduzetništva u Republici Srbiji je relativno kratka i bez kontinuiteta. Nakon početnih procesa razvoja u prvoj polovini 20. veka, dolaskom socijalizma je prekinut dalji napredak. Odsustvo privatnog vlasništva je gurnulo neke grupe samozaposlenih, poput sitnih zanatlija, na margine ekonomije. Raspad Jugoslavije, ratovi, sankcije međunarodne zajednice, porast broja nezaposlenih su primorali razvoj veštine preduzetništva u zoni neformalne ekonomije¹.

2000. godina donela je promenu političkog režima i od tada se intenziviraju reforme, ekonomija je u restrukturiranju, a dolazi i do značajnog porasta preduzetništva. Uprkos tome, preduzetnici i dalje ne predstavljaju dovoljno snažan društveni sloj koji bi mogao snažnije podsticati društveno ekonomski razvoj².

Razvoj ženskog preduzetništva se tokom svih ovih godina odvijao u još nepovoljnijim uslovima, obeleženim pre svega ukorenjenim patrijarhalnim rodnim režimom, prema kojem je veći deo odgovornosti za brigu o porodici i domaćinstvu padao na žene³. Nakon godina vidnog pomaka i emancipacije, na primer u oblasti obrazovanja i uključivanja žena na tržište radne snage, u uslovima krize uočava se trend okretanja obezbeđivanju opstanka porodice i domaćinstva⁴.

Sa ulaskom u period reformi nakon 2000. godine, ekonomska participacija žena nije značajno poboljšana, što delom treba pripisati i slabom razvoju preduzetništva uopšte, a što delimično stvara i nepovoljnu osnovu za razvoj preduzetništva žena.

2.1. Ciljevi istraživanja

Osnovni cilj ovog istraživanja je da ponudi sistematsku i pouzdanu procenu okruženja u kojem se žensko preduzetništvo odvija, obuhvatajući razne činioce: zakonsko okruženje i

¹ Bolčić, 2006, 2008

² Bolčić, 1994, 2006, Lazić, 2005, 2011

³ Milić, 1994, Blagojević, 2002

⁴ Blagojević, 2002

politike koje kreiraju biznis klimu, obrazovanje u raznim fazama ličnog i preduzetničkog života, usluge podrške za osnivanje i razvoj preduzetništva, prisutnost ove teme u medijima, a uzeti su u obzir i mišljenja i stavovi žena preduzetnica i njihova svedočenja o problemima sa kojima se suočavaju, da bi se ponudili konkretni predlozi za promociju ženskog preduzetništva i dalje propagiranje među svim činionicima i slojevima društva.

Ovakvo sagledavanje svih zainteresovanih strana i aktera (stejkholdera) može pružiti kvalitetnu osnovu za:

- podsticanje socio-ekonomskog razvoja srpskog društva,
- smanjenje siromaštva,
- ostvarivanje veće rodne ravnopravnosti,
- ekonomsko osnaživanje žena,
- kreiranje politika i mera usmerenih na podršku ženskom preduzetništvu,
- razvoj usluga i alata koji će unaprediti poslovanje žena preduzetnica.

2.2. Metodologija

Metodologija istraživanja je zasnovana na Vodiču za integrisanu procenu okruženja (2007) Međunarodne organizacije rada i Afričke razvojne banke. Vodič je u inicijalnom obliku primenjivan u Kanadi, a potom je prilagođen potrebama afričkih zemalja i tako internacionalizovan našao primenu i u Srbiji zahvaljujući Međunarodnoj organizaciji rada.

U skladu sa Vodičem, procena okruženja za razvoj ženskog preduzetništva je podeljena u sledećih 10 oblasti:

1. političko rukovodstvo i koordinacija
2. regulatorna i pravna pitanja
3. promovisanje ženskog preduzetništva
4. dostupnost preduzetničkog obrazovanja i obuke
5. dostupnost kredita i finansijskih usluga
6. dostupnost usluga za razvoj biznisa i informacija
7. dostupnost udruženja i mreža žena preduzetnica
8. dostupnost poslovnih prostorija
9. dostupnost tržišta
10. stanje u istraživanjima o ženama preduzećima

Prikazani podaci predstavljaju sintezu podataka prikupljenih iz više pisanih, štampanih i elektronskih, izvora i iz direktnih kontakata sa akterima u okviru ove oblasti:

- sekundarno (desk) istraživanje bazirano na publikacijama i web portalima Republičkog zavoda za statistiku, CIA World FactBook, Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja (2010), Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje, Global Entrepreneurship Monitor, Eurostat, itd.
- dubinski intervjui sa stejkholderima, predstavnicima političkog rukovodstva i koordinacije, obrazovanja, onih koji promovišu žensko preduzetništvo, pružaoce usluga, i to: Narodna skupštine RS, Ministarstvo finansija i privrede, Ministarstvo rada, Nacionalna služba zapošljavanja, Udruženje poslovnih žena Srbije, predstavnici medija, i slično
- razgovori sa ženama preduzetnicama okupljenim tokom dva zasebna sastanka

2.3. Ograničenja

Potrebno je napomenuti da je tokom sekundarnog istraživanja konstatovano da postoje izvesna ograničenja, odnosno da su podaci nepotpuni ili nedovoljno detaljni, što je nadoknađivano uporednom analizom podataka dobijenih iz različitih izvora i postojećih istraživanja u okviru ove oblasti.

3. Okvir za razumevanje rodne ravnopravnosti i razvoja ženskog preduzetništva

3.1. Pravni i institucionalni okvir

Najvažniji međunarodni dokumenti koji garantuju jednakost polova i zabranjuju diskriminaciju, a koje je Republika Srbija ratifikovala, su **Evropska socijalna povelja** i Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (Savet Evrope) i **Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena** – CEDAW (Ujedinjene nacije). Takođe su ratifikovane **MOR Konvencije br. 100, 111, 156, 155, 183, kao i 161 i 187** koje su posvećene zabrani diskriminacije, zaštiti materinstva i bezbednosti i zdravlju na radu. Kao rezultat, principi koji su predstavljeni u ovim dokumentima su inkorporirani u srpsko zakonodavstvo.

Ustav Republike Srbije (2006) je najviši zakonski akt i osnov za uvođenje i regulisanje rodne ravnopravnosti u Srbiji. U članu 15. Ustav predviđa obavezu države da garantuje jednakost žena i muškaraca i da razvija politiku jednakih mogućnosti. Takođe je, u članu 21, zabranjena svaka diskriminacija, naročito po osnovu pola. U članu 60. je svim građanima garantovano pravo na rad, slobodan izbor rada, bezbedne i zdrave uslove rada i druga prava na osnovu rada. Ovaj član takođe predviđa da se ženama omogućuje posebna zaštita na radu i posebni uslovi rada, u skladu sa zakonom.

Zakon o zabrani diskriminacije (2009) definiše diskriminaciju kao svako “svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje,” po različitim osnovama (član 2.). Među njima, ovaj zakon prepoznaje pol i rod kao dve zasebne kategorije, i diskriminaciju po ovom osnovu karakteriše kao tešku, tj. kao postupak protivan načelu ravnopravnosti polova (član 13.). Takođe, Zakonom se ustanovljava postojanje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, kao samostalnog državnog organa, nezavisnog u obavljanju poslova u skladu sa ovim zakonom.

Zakon o ravnopravnosti polova (2009) takođe zabranjuje diskriminaciju prema polu, a od javnih vlasti zahteva da razvijaju aktivnu politiku jednakih mogućnosti i da prate ostvarivanje ravnopravnosti zasnovane na polu u svim oblastima društvenog života: zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju, kulturi, sportu, političkom i javnom životu, itd. (članovi 2 i 4).

Diskriminacija je takođe zabranjena **Zakonom o radu** (2005). Zakon zabranjuje neposrednu i posrednu diskriminaciju “lica koja traže zaposlenje, kao i zaposlenih, s obzirom na pol” (član 18). Zakon takođe garantuje zaposlenima “jednaku zaradu za isti rad ili rad iste vrednosti koji ostvaruju kod poslodavca” (član 104).

3.2. Politička participacija

Tokom perioda 2007-2009 broj žena koje su diplomirale na fakultetu je bio 20% veći nego kod muškaraca dok je u isto vreme bilo više nezaposlenih žena nego muškaraca. Takođe,

veoma mali broj njih je bio na odlučujućim pozicijama u preduzećima. Od tada, novi zakoni su usvojeni i situacija se poboljšala.

I u Zakon o izboru narodnih poslanika su uvedene novine kojima je predviđeno da na izbornoj listi među svaka četiri kandidata mora biti po jedan kandidat - pripadnik onog pola koji je manje zastupljen na listi, a ukupno na izbornoj listi mora biti najmanje 30% kandidata manje zastupljenog pola na listi.

Nakon izbora održanih 2012. godine broj žena poslanica u Narodnoj skupštini RS se povećao na 32,8% (82 od 250) sa 21,2% koliko ih je bilo u prethodnom sazivu. U poređenju sa svetskim prosekom od skoro 20%, Srbija se po broju poslanica kotira prilično visoko, iznad Nemačke, Novog Zelanda i Slovenije⁵, npr.

Broj žena u Vladi RS je ostao isti – 5. Međutim, procentualno gledano ovaj broj je porastao na 26,5% obzirom da se ukupan broj članova Vlade smanjio u poređenju sa prethodnim sastavom Vlade.

Situacija se takođe poboljšala na lokalnom nivou ali i dalje nije zadovoljavajuća - veći je broj žena koje su izabrane u razna tela lokalnog nivoa, nego što ih ima na nivou lokalne Vlade. Procenat žena članica skupština je porastao u proseku sa 23% na 30%, ali je u 150 opština samo 10 žena predsednica lokalnih opština (u 3 nije izabrano). Isto tako je poražavajuće i to da je u 23 grada samo 1 žena na mestu gradonačelnika, a jedva 35% direktora javnih preduzeća su žene⁶.

Kada je u pitanju sistem sudstva, žene su u većini među sudijama (oko 64%), ali ne i među predsednicima sudova (oko 40%).

3.3. Ekonomsko okruženje

Prema popisu stanovništva⁷ (2011) u Republici Srbiji živi 7.291.436 građana. U odnosu na prethodni popis (2002) broj stanovnika je opao za 4,15%, a ovaj negativni trend je prvenstveno posledica negativne stope prirodnog priraštaja, ali i emigracije stanovništva u inostranstvo. U ukupnom broju stanovnika broj žena je, procentualno gledano, ostao nepromenjen i one i dalje čine 51,3% stanovnika Srbije.

Srbija se nalazi u sredini ili na dnu ekonomske lestvice, u zavisnosti koliko je ta lestvica visoka. Prema Svetskoj banci BDP Srbije je iznosio US\$ 45,82 milijardi u 2011, dok je BDP po glavi stanovnika iznosio približno US\$ 6.300 sa rastom od svega 2% nakon 2009. godine kada je bio u padu za 3,9%. Po ovom iznosu Srbija se nalazi u sredini, na 85. mestu od 186 rangiranih zemalja.

Međutim, za stopu inflacije Svetska banka beleži da je ona u Srbiji 2011. godine iznosila 11,1%, što je u poređenju sa zemljama Evrope stavlja na dno lestvice, dok je u svetskim razmerama na 156. mestu od 172 zemlje.

⁵ Inter-parlamentarna Unija

⁶ RZS

⁷ RZS

Kada je u pitanju BDP na bazi pariteta kupovne moći, prema listi MMFa za 2012. godinu Srbija je na 76. poziciji od 181 zemlje, jedva iznad svetskog proseka. Istovremeno, The World FactBook⁸ na svojoj listi za 2012 godinu svrstava Srbiju po ovom kriterijumu na 115. poziciju među 229 zemalja. Pri tome, učešće malih i srednjih preduzeća u BDP u Srbije je 37%, iako ona čine 99% privrednih društava

Druga istraživanja pokazuju da je bruto nacionalni proizvod Srbije na nivou od 36% proseka Evropske unije, čime Srbija spada u grupu pet najmanje razvijenih država u Evropi.

Prema popisu starosna struktura stanovništva je sledeća:

0-14 godina	1.102.260
15-64 godine	4.955.764
65 godina i više	1.233.412

Broj zaposlenih u Srbiji trenutno iznosi 1,73 miliona, što čini 23,7% ukupnog stanovništva. 2012. godinu Srbija je završila sa stopom nezaposlenosti od 25,4% radno sposobnog stanovništva, što uz Španiju, u ovom trenutku predstavlja najveću stopu nezaposlenosti u Evropi. Poslednjih godina (2010-2012.) broj nezaposlenih se kreće između 762.000 i 800.000. Stopa nezaposlenosti žena za polovinu je veća od stope nezaposlenosti muškaraca i među zaposlenima ima 44% žena, a među nezaposlenima ima ih 54,3%.

Broj penzionera je 1,7 miliona, a ima i 782.000 socijalnih slučajeva. Veliki problem su i zaposleni u sivoj ekonomiji – pretpostavlja se da ih je blizu 950.000. Ovo predstavlja višestruko opterećenje privrede jer osim što državna kasa ostaje prazna za nenaplaćene doprinose i poreze, nelojalna konkurencija guši formalno preduzetništvo i urušava mu ugled isporučujući robu i usluge po nižoj ceni, ali i sa smanjenim kvalitetom.

"Tražila sam novu radnicu po sistemu lične preporuke. Dve iskusne radnice su me odbile jer radije rade po kućama pa su mi i dalje jeftinija konkurencija." (Jelena iz Subotice)

Takođe, ogroman broj ljudi, ukupno 722.000, živi ispod granice siromaštva, a još 2,2 miliona ljudi se izdržava od mesečnih primanja koja su ispod 185 evra. Svetska banka navodi da je stopa siromaštva bila na 9,2% u 2010. što predstavlja porast u odnosu na 6,1% iz 2008. godine. Takođe, UN su uvele⁹ multidimenzionalni indeks siromaštva (MPI) prema kojem je u 2011 godini 3,6% stanovništva bilo ugroženo siromaštvom.

Kada je u pitanju pismenost, RZS na osnovu popisa iz 2011. od 6,5 miliona stanovnika starosti preko 10 godina 128.000 je nepismeno. Međutim, nema podataka o zastupljenosti muškaraca i žena.

Zbog različitih političkih previranja i izostanka političkog konsenzusa proces tranzicije u Srbiji se odužio i traje već punih 13 godina, a da istovremeno nema pokretanja preko potrebne reforme javnog sektora, penzionog i zdravstvenog sistema, što otežava izgleda za ekonomski oporavak zemlje.

⁸ CIA

⁹ UN Human Development Report

3.4. MSP pokazatelji i stanje

Agencija za privredne registre RS (APR) vodi najvažniju i najpotpuniju bazu podataka preduzeća u Srbiji svrstavajući ih u privredna društva i preduzetnike, pri čemu zvanično zakonodavstvo ne poznaje kategoriju mikro preduzeća. Neki relevantni podaci se mogu naći u APR Saopštenju o poslovanju privrede RS u 2011. godini. Međutim, podaci uključuju i privatni i javni sektor, a pri tom nisu rodno osetljivi. Ova baza bi se mogla rekonstruisati, ali ne u potpunosti, na osnovu ličnog identifikacionog broja osnivača/vlasnika. Međutim, nema nikakvih indicija da će od strane Države nešto biti učinjeno po ovom pitanju. Odmah na početku se gasi i eventualni entuzijazam bilo koje ne-vladine organizacije jer bi procedura dugo trajala i bila bi skupa – morala bi da se najpre kupi baza podataka od APRa, a potom dodatno obradi. Pri tome, postoji i izvesna bojazan da su podaci koji bi se dobili od APRa u potpunosti ažurni.

Tako APR podaci za 2011. godinu pokazuju sledeće:

- a) 106.537 privrednih društava je bilo aktivno i dalje informacije se baziraju na obrađenim finansijskim izveštajima – 91.901 od 92.974 podnetih. Ona se na osnovu broja zaposlenih se dalje mogu razvrstati na:

- bez, i do 5, zaposlenih	72.139
- od 6 do 50 zaposlenih	17.078
- od 51 do 250 zaposlenih	2.184
- više od 250 zaposlenih.....	500

Sektor malih i srednjih preduzeća (MSP) koji čine 99% privrednih društava trenutno pošaljava 878.000 ili oko 51% zaposlenih u Srbiji i učestvuje sa 37% u BDP Srbije.

- b) APR ne izveštava o tome koliko je preduzetnika bilo aktivno u 2011. godini, ali u svom Izveštaju navodi je je njih 20.859 podnelo finansijski izveštaj, od čega je 89 bilo nepotpuno i nije uzeto u dalje razmatranje. Dalje informacije se odnose na finansijske performanse. Međutim, nema podataka o njihovoj podeli u zavisnosti od broja zaposlenih.

RZS navodi još šturiji podatak konstatujući samo da je npr. 2012. godine bilo 385.934 preduzetnika i zaposlenih kod njih, koristeći podatke Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje, ali se ni na ovaj podatak ne može osloniti u potpunosti obzirom da obuhvata i preduzetnike i zaposlene kod njih.

Situacija u privatnom sektoru, posebno u MSP sektoru (problemi institucionalne prirode, nelikvidnost itd.) je već dugi niz godina loša:

- poreski sistem u oblasti zarada nije prilagođen realnim mogućnostima i potrebi razvoja malih i srednjih preduzeća
- prosečni rokovi naplate potraživanja su u 2012. godini bili 125 dana, što je dovelo do toga da je 35,5% malih i srednjih preduzeća imalo teškoće sa nelikvidnošću, kasnilo u uplati poreza i doprinosa i zarada zaposlenih i sa izmirivanjem drugih obaveza prema državi i poslovnim partnerima
- kamate na kredite malim i srednjim preduzećima su među najvišima u regionu, a uslovi za dobijanje kredita su rigorozni i budući da preko 72% malih i srednjih preduzeća nema imovinu niti druge garancije u osnovnim sredstvima za podizanja kredita, ona teško dolaze do sredstava neophodnih za investiranje i razvoj

- u periodu posle 2005. godine Srbija je počela da usvaja evropske zakone koji se odnose na poslovanje, ali pre toga nije izvršena reforma starih propisa iz socijalističke Jugoslavije, pa je poslovanje malih i srednjih preduzeća izuzetno otežano i komplikovano zbog neusaglašenosti propisa, potrebe za njihovim stalnim tumačenjem i nepotrebne birokratizacije
- rad inspekcija nije reformisan i one, oslanjajući se na nejasne propise, imaju isključivu funkciju da naplate visoke kazne, a ne da edukuju privredu i postupaju preventivno
- malim i srednjim preduzećima koja spadaju u proizvodna nedostaje tehnička pomoć i kvalitetniji menadžerski kadar u uspostavljanju kontakta i plasmanu robe na inostrana tržišta.

Tako nedostatak obrtnih sredstava, modernih tehnologija i poznavanja kako funkcioniše spoljna trgovina na velikim tržištima poput EU, severnoameričkog, itd. predstavljaju ozbiljnu prepreku razvoju MSP sektora.

3.5. Žensko preduzetništvo

Preduzetnice su identifikovane kao osobe koje istovremeno poseduju vlasništvo (bilo kog udela) nad preduzećima (ovde se pod pojmom preduzeća podrazumevaju sve forme obavljanja registrovane privredne delatnosti - preduzetnik, društvo sa ograničenom odgovornošću, ortačko društvo, komanditno društvo i akcionarsko društvo, u skladu sa Zakonom o privrednim društvima 2011) i njima upravljaju kao glavne izvršne direktorke ili članice organa upravljanja.

U svom godišnjem izveštaju RZS za 2012. navodi se da je od ukupnog broj zaposlenih (1,73 miliona) 1,34 miliona bilo zaposleno u privrednim društvima, od čega su 626.000 žene. Kada su u pitanju preduzetnici, njih je bilo 385.934¹⁰ ali zajedno sa zaposlenima, od čega su 171.000 žene.

Rastući broj nezaposlenih je rezultirao sa rekordno visokom stopom nezaposlenosti od 25,4% Prema zvaničnim podacima Nacionalne službe za zapošljavanje iz oktobra 2012. stopa nezaposlenosti je iznosila 21,5% kod muškaraca i 23,7% kod žena.

Među samozaposlenima muškaraca ima dvostruko više nego žena. Naime, po RZS Anketi o radnoj snazi u starosnoj dobi od 15 do 64 godine, 28% muškaraca je samozaposleno, dok taj broj kod žena iznosi 14%.

Kada je u pitanju poljoprivreda, na žene je registrovano 28% svih poljoprivrednih gazdinstava. Međutim, one čine samo 23% svih individualnih poljoprivrednika i 71% pomažućih članova u poljoprivredi.

U 2012. godini je bio gotovo podjednak broj onih koji bi i koji ne bi započeli sopstveni biznis, pri čemu su muškarci pokazali veću spremnost od žena. Takođe se pokazalo da žene s visokim obrazovanjem pokazuju najveću zainteresovanost za otvaranje privatnog biznisa, pri čemu bi čak 47% najmlađih žena to učinilo ako bi imalo neke mogućnosti što potvrđuje da preduzetnička orijentacija kod mlađih generacija raste.

¹⁰ Republički fond za zdravstveno osiguranje

Na osnovu dostupnih informacija iz više izvora jasno je da ekonomski potencijal žena u Srbiji nije dovoljno iskorišćen, bilo kao vlasnica biznisa bilo kao radne snage. Komparativna istraživanja pokazuju da je 2007¹¹, među ženama starosti 18-64 godina, bilo svega 7,9% preduzetnica. Novija istraživanja iz 2009¹² navode da je bilo 14,9% samozaposlenih među ženama starosti 15-64 godina koje se vode kao zaposlene. Ovo jasno ilustruje porast broja žena preduzetnica, ali razlozi i motivi koji leže iza njihove odluke da pokrenu vlastiti biznis nisu dokumentovani u bilo kom zvaničnom dokumentu: prepoznata biznis prilika, ekonomska potreba, nasleđen porodični biznis ili nešto drugo.

Manja je verovatnoća da su žene vlasnice preduzetničkih radnji ili pravnih lica – svega 21,6% radnji, a 4,2% pravnih lica su u vlasništvu i pod kontrolom isključivo žena, dok je 2,6% pravnih lica u vlasništvu muškaraca i žena zajedno. Žene se takođe retko nalaze na glavnim upravljačkim pozicijama u preduzećima – u samo 22% pravnih lica žene su direktori ili glavni menadžeri, i samo 14% mesta u upravnim odborima zauzimaju žene. Stoga ne iznenađuje činjenica da samo ¼ postojećih preduzeća može da se kategoriše kao ženska preduzeća.

Pri osnivanju svog vlastitog biznisa žene češće biraju preduzetničku radnju nego privredno društvo. Takođe, žene su više sklone da budu jedine vlasnice preduzeća nego muškarci. S druge strane, procenat zatvorenih preduzeća je veći kod žena nego kod muškaraca i to naročito tokom prvih pet godina od pokretanja – 47% onih preduzeća čije su vlasnice i kojima upravljaju žene naspram 38% onih koji su u vlasništvu i pod upravom muškaraca.

Rodno zasnovane razlike su prisutne i kada se radi o sektornoj orijentaciji. Žene su više uključene u sektore trgovine i usluga, dok se muškarci više okreću sektorima transporta i građevine. Naime, 80,4% preduzetničkih radnji i privrednih društava koji su u vlasništvu žena je u sektoru usluga, dok je 70% sektora transporta i građevine u vlasništvu muškaraca. U okviru samog sektora usluga, većina ženskih preduzeća je iz oblasti administracije, IT i finansija.

"Kad sam nasledila preduzeće od pokojnog muža imala sam puno problema samo zato što se bavimo preradom metala, a ja sam žena. Od 20 zaposlenih samo su 2 bile žene pa mi je trebalo vremena da zaposleni počnu da me poštuju i da u mene imaju poverenja, što važi i za poslovne partnere". (Milena iz Novog Sada)

Regionalne razlike se mogu identifikovati sa nekoliko aspekata. I kod muškaraca i kod žena preduzetnika izvan Beograda je znatno manja verovatnoća da će za pravni oblik preduzeća izabrati privredno društvo nego preduzetničku radnju. Žene izvan Beograda još teže dolaze do menadžerskih pozicija u okviru preduzeća. Takođe, sektorna struktura je različita između Beograda i drugih regiona: žene preduzetnice izvan Beograda su nešto više sklone da započnu biznis u sektoru industrije, da dalje ukupnjaju biznis u sektoru trgovine, dok su žene iz Beograda više sklone da pokrenu biznis u okviru sektora IT, konsultacija i finansija.

Kada su u pitanju osobe sa invaliditetom, u oblasti zapošljavanja i radnih odnosa zabranjena je bilo kakva diskriminacija po osnovu invalidnosti i roda. Na žalost, nivo svesti je nizak i postoje predrasude prema osobama sa invaliditetom uopšte, kao neproduktivnoj populaciji

¹¹ GEM

¹² Eurostat

koja ne može ili ne želi da radi, kao i dvostruke predrasude prema ženama sa invaliditetom. Svi se slažu da je broj OSI u Srbiji veći od 17.000 koliko ih ima registrovanih kod NSZ, a jedan od osnovnih razloga je što veliki broj ljudi sa invaliditetom prima novčane naknade na koje bi pronalaskom posla izgubili pravo. Osim toga, svega jedan odsto osoba sa invaliditetom je fakultetski obrazovano.

U propisima o zapošljavanju osoba sa invaliditetom ne postoje posebne odredbe o ženama sa invaliditetom. Isto tako, u Strategiji unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji 2007-2015 postoje segmenti o podsticanju samozapošljavanja i preduzetništva osoba sa invaliditetom, ali te mere i aktivnosti nemaju rodnu dimenziju, to jest ne apostrofiraju posebno žene preduzetnice. Što se tiče posebnih mera i promotivnih programa usmerenih na potrebe žena preduzetnica sa invaliditetom, praktično ne postoje – one imaju pristup opštim programima i subvencijama za zapošljavanje OSI, ali ih slabo koriste.

U kampanjama za promovisanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom koje su sprovodile organizacije osoba sa invaliditetom nije se posvećivala posebna pažnja preduzetništvu, ali su promovisani doprinosi zaposlenih žena sa invaliditetom, npr. menadžerke za PR, uspešnih novinarki sa invaliditetom na više lokalnih TV stanica. Međutim, ne postoje bilo kakvi oblici udruživanja žena preduzetnica sa invaliditetom, a opšti je utisak da se udruženja OSI nisu posebno bavila ovom problematikom.

4. Procena komponenti okruženja za razvoj ženskog preduzetništva

4.1. Političko rukovodstvo i koordinacija

U strateškom okviru u kojem funkcioniše žensko preduzetništvo primetne su slabosti. Rodna perspektiva je nedovoljno integrisana u ekonomske politike, a značaj ženskog preduzetništva nije dovoljno prepoznat i uključen u politike rodne ravnopravnosti. Takođe, nije ispunjen cilj nacionalne strategija razvoja koja je predviđala da se do 2015. godine u Srbiji svake godine otvara za 10.000 više MSP, nego što ih se zatvara.

U periodu od 2000. godine do danas, pojedinačnim pomacima kao što su osnivanje Saveta za ravnopravnost polova Vlade Republike Srbije, formiranje posebnih unutrašnjih organizacionih jedinica u Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalne politike, Uprave za rodnu ravnopravnost i formiranjem Odbora za ljudska i manjinska prava i ravnopravnost polova Narodne Skupštine Republike Srbije, utvrđeni su prioriteti delovanja i mera u cilju poboljšanja položaja žena i unapređivanja rodne ravnopravnosti. Takođe, izvršene su izmene krivičnog, radnog i porodičnog zakonodavstva. Princip rodne ravnopravnosti uključen je u nacрте Zakona o zabrani diskriminacije i Zakona o ravnopravnosti polova, kao i u neke od državnih strategija.

U Srbiji ne postoji strategija koja se neposredno i isključivo odnosi na razvoj preduzetništva žena. Različiti aspekti podsticanja i razvoja preduzetništva žena sadržani su u strategijama usmerenim na razvoj preduzetništva uopšte, unapređenje zapošljavanja, kao i unapređenje rodne ravnopravnosti i ekonomskog osnaživanja žena.

Za razvoj preduzetništva žena od najvećeg neposrednog značaja je **Strategija razvoja konkurentnih i inovativnih malih i srednjih preduzeća za period od 2008. do 2013. godine**. Ova strategija se suštinski oslanja na okvir i preporuke definisane u Evropskoj uniji u nizu dokumenata, poput Akta o malim preduzećima za Evropu (A Small Business Act for Europe, 2008), Dokumenta Evropske komisije pod nazivom „Preliminarni izveštaj – preduzetništvo u Evropi“ (Green Paper - Entrepreneurship in Europe), Evropske povelje o malim preduzećima (European Charter for Small Enterprises) i Evropske agende za akcioni plan za preduzetništvo (European Agenda for Entrepreneurship Action Plan). Jedan od ključnih principa koje Akt o malim preduzećima za Evropu ističe je opredeljenje da se preduzetništvo podstiče među ženama, kao i da se pojednostave procedure i obezbede povoljniji uslovi za razvoj preduzetništva među ženama. Iako Strategija razvoja konkurentnih i inovativnih malih i srednjih preduzeća prepoznaje značaj preduzetništva žena i njegovo podsticanje i razvoj uključuje u prioritetne oblasti i ciljeve, do sada to opredeljenje nije iskazano i posebnim akcionim planom za preduzetništvo žena. Pored toga, ova strategija ostaje suštinski opšta, bez dosledno razvijene rodne perspektive u razvoju sektora MSP.

Strategija definiše pet ključnih ciljeva koji obuhvataju posebne ciljeve i mere za njihovo ostvarivanje:

1. Promocija i podrška osnivanju novih preduzeća treba da bude ostvarena kroz povećanje potencijala za osnivanje novih preduzeća i razvoj preduzetništva,

unapređenje podrške razvoju novih preduzeća i unapređenje poslovnog okruženja za nova preduzeća.

2. Obezbeđivanje ljudskih resursa za konkurentan MSP sektor treba da bude ostvareno putem obezbeđivanja kvalitetnijeg preduzetničkog obrazovanja, uspostavljanja efikasnijeg sistema poslovnih usluga za podršku MSP, unapređivanja menadžerskih veština i povećanja stručnosti i kvalifikovanosti radne snage za MSP sektor, koja treba da unapredi produktivnost.
3. Finansiranje i oporezivanje MSP treba da bude optimizovano unapređenjem znanja iz oblasti finansija, unapređenjem partnerstva između bankarskog sektora i MSP, uspostavljanjem efikasnije poreske administracije i sl.
4. Razvoj konkurentskih prednosti MSP na izvoznim tržištima treba da bude ostvaren razvojem kulture investiranja MSP u inovacije, uspostavljanjem standarda i kontrolom kvaliteta, osnivanjem i razvojem klastera i poslovnim povezivanjem, podrškom izvozno orijentisanih MSP.
5. Treba da bude uspostavljeno povoljnije pravno, institucionalno i poslovno okruženje za MSP u Republici Srbiji, i to unapređenjem zakonskog okvira i poslovnog okruženja koji podstiču preduzetništvo, obezbeđivanjem efikasnih javnih usluga za MSP, razvojem regionalnih infrastruktura za podršku MSP, efikasnim zastupanjem interesa MSP kroz dijalog javnog i privatnog sektora i adekvatnih procedura javne nabavke.

Uvid u druge ključne strategije ostavlja neizbežan utisak da je preduzetništvo žena više prepoznato kao sredstvo za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u oblasti ekonomske participacije, nego što je prepoznato kao sredstvo ekonomskog razvoja zemlje.

Na značaj preduzetništva žena eksplicitno se ukazuje u Nacionalnoj strategiji za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (2009 - 2015), Nacionalnom akcionom planu za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (2010 - 2015) i u Nacionalnoj strategiji zapošljavanja.

Jedan od važnijih problema predstavlja i to što se ne izdvaja dovoljno sredstava iz budžeta za implementaciju ovih strategija, pa se mere i programi podsticanja žena na preduzetništvo sprovode pre sporadično nego sistematski.

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti je dokument kojim je utvrđena celovita i usklađena politika države u cilju eliminisanja diskriminacije žena, poboljšanja njihovog položaja i integrisanja principa rodne ravnopravnosti u sve oblasti delovanja institucija sistema, kao jedan od elemenata modernizacije i demokratizacije društva, u cilju bržeg, ravnomernijeg i efikasnijeg društvenog razvoja, u skladu sa politikom jednakih mogućnosti proklamovanom u Ustavu Republike Srbije (član15.).

Nacionalnom strategijom za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti obuhvaćene su oblasti koje se tiču učešća žena u kreiranju politika i u donošenju odluka u oblasti ekonomije, obrazovanja, zdravlja, nasilja nad ženama, kao i pitanja sredstava javnog informisanja i javnog mnjenja, pošto je kroz široku i demokratsku diskusiju procenjeno da su ove oblasti ključne za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti:

1. povećanje učešća žena u procesima odlučivanja – javni i politički život
2. ekonomsko osnaživanje žena i poboljšanje njihovog ekonomskog položaja.

3. unositi rodno osetljive sadržaje i jezik na svim nivoima obrazovanja
4. poboljšanje zdravlja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti u zdravstvenoj politici
5. suzbijanje nasilja nad ženama i unapređenjem sistema zaštite žrtava
6. uklanjanje rodni stereotipa u medijima.

Usvojen je i Akcioni plan za primenu Strategije (2010) za period 2010-2015, koji treba da obezbedi zainteresovanim organima, organizacijama, pojedincima i svim drugim zainteresovanim subjektima da ostvare ciljeve Strategije. Njihovo sprovođenje treba da omogući da dugoročna akumulacija do sada pozitivnih promena dovede do dubinske i trajne transformacije rodni odnosa u Republici Srbiji. Aktivnosti su ugrađene i u Nacionalni program integracije Republike Srbije u Evropsku uniju i čine sastavni deo ukupnih napora Republike Srbije na putu ka članstvu u EU. Pored toga, Akcionim planom su precizno definisane uloge i odgovornosti nosilaca realizacije, kao i institucionalni mehanizmi koji treba da omoguće postizanje planiranih rezultata, a samim tim i ostvarivanja opštih strateških ciljeva.

U Nacionalnoj strategiji za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti jedan od ključnih strateških ciljeva jeste poboljšanje ekonomskog položaja žena i ostvarivanje rodne ravnopravnosti u oblasti ekonomske participacije. U okviru ovog opšteg cilja definisan je i pojedinačni cilj podsticanja zapošljavanja, ženskog preduzetništva i samozapošljavanja. Za ostvarenje ovog cilja predviđeni su različiti instrumenti, među kojima su za razvoj preduzetništva žena važni sledeći:

- Formiranje i stvaranje uslova za rad centara za žensko preduzetništvo, informaciono komunikacione tehnologije, biznis i menadžment i njihova dostupnost svim zainteresovanim ženama. Ovi centri treba da omoguće afirmaciju preduzetništva žena i da pruže početnu podršku u obliku informisanja, o mogućnostima finansiranja, tržištima, plasmanu i sl.
- Obezbeđivanje kreditnih programa za podsticanje ženskog preduzetništva i svih oblika samozapošljavanja. Ovim bi se osnažile polazne šanse žena u započinjanju sopstvenog posla, a pokazalo se da je njima pristup kapitalu otežan u poređenju s muškarcima.
- Formiranje posebnih programa u okviru fondova za podsticanje preduzetništva i samozapošljavanja u okviru privatizacionih fondova. S obzirom na to da su žene u procesima privatizacije i restrukturiranja preduzeća podnele velike gubitke, ova mera bi omogućila da se određeni procenat iz sredstava dobijenih privatizacijom usmeri na namenske programe podsticanja žena na preduzetništvo.

Strategija predstavlja prekretnicu u javnoj politici prema ženama, budući da se kroz njeno sprovođenje prvi put planira primena sistemskih mera, a njenim usvajanjem ispunjavaju se i međunarodne obaveze iz ove oblasti.

Ova strategija je deo ukupnih promena u društvu, usklađena sa drugim strateškim dokumentima, posebno sa Strategijom za smanjenje siromaštva u Srbiji i Milenijumskim ciljevima razvoja UN. Takođe, ona prati tokove društvenih promena i realna je u pogledu materijalnih mogućnosti države. Ona pokazuje jasno opredeljenje naše zemlje za unapređivanje ljudskih prava, politike jednakih mogućnosti u skladu sa Ustavom Republike Srbije iz 2006. godine, stvaranjem uslova za njihovo adekvatno sprovođenje.

Nacionalna strategija zapošljavanja prepoznaje problem neravnopravnog položaja žena na tržištu radne snage u Republici Srbiji i među ciljevima predviđa ostvarivanje jednakih

mogućnosti u zapošljavanju i pozicioniranju na tržištu radne snage. U tom kontekstu se pominju i razvoj preduzetništva žena i njihovog samozapošljavanja i navodi se da je neophodno unapređivati kreditne programe za podsticanje ženskog preduzetništva i svih oblika samozapošljavanja, te da će biti usvojene i primenjene posebne mere za podsticanje preduzetništva i samozapošljavanja žena (Nacionalna strategija zapošljavanja: 43). Ova Strategija ne sadrži nikakva posebna zapažanja, ciljeve niti mere u vezi s podsticanjem preduzetništva žena, i sadrži slabost većine strategija u Republici Srbiji - odsustvo integrisane rodne perspektive.

Od istog nedostatka pati i nedavno usvojena, obimna **Strategija i politika razvoja industrije Republike Srbije** od 2011. do 2020. godine koja definiše industrijsku politiku zemlje za predstojeću deceniju. U okviru ove strategije prepoznaje se značaj MSP u unapređivanju industrijskog sektora, ali se ne predviđaju posebne mere za podršku preduzetništvu žena u industrijskim sektorima. U ovoj Strategiji se konstatuje da se postojeći zakonodavni i regulatorni okvir Srbije još uvek odlikuje veoma velikim brojem zakonskih i podzakonskih propisa, često zastarelih, i pored značajnih napora da se kreira podsticajnije poslovno okruženje, koje bi stimulisalo a ne sputavalo poslovanje MSP. Navodi se i to da preduzetnici i MSP u svom poslovanju nailaze na brojne administrativne prepreke usled dugotrajnih i skupih administrativnih procedura, zbog čega je u predstojećem periodu neophodno nastaviti proces pojednostavljenja i reforme pravnog okvira za poslovanje, kao i smanjenje administrativnih prepreka u poslovanju. Tim nastojanjima treba da doprinesu efikasni principi elektronske uprave (e-government), jednošalterske usluge (one-stop-shop) i sl. S obzirom na to da je Srbija prihvatila Evropsku povelju o malim preduzećima 2003. godine, ona se obavezala da svoje ekonomske politike u ovom domenu kreira i ostvaruje u skladu s principima povelje.

Vlada Republike Srbije

U okviru sistemske podrške sektoru MSP i razvoju inovacija Vlada je donela Uredbu o utvrđivanju Programa standardizovanog seta usluga za mala i srednja preduzeća i preduzetnike u 2013. godini. Program sprovodi Ministarstvo finansija i privrede u saradnji sa Nacionalnom agencijom za regionalni razvoj, preko akreditovanih regionalnih razvojnih agencija (ARRA).

Specifični ciljevi su poboljšanje produktivnosti, inovativnosti i konkurentnosti, unapređenje postojećih proizvoda i usluga i uvođenje novih, unapređenje internacionalizacije i povećanje zapošljavanja u MSP. Planirane usluge u smislu ovog programa su besplatne za potencijalna i postojeća mala i srednja preduzeća, preduzetnike i zadruge, i one su grupisane u 4 oblasti:

1. pružanje informacija u vezi sa započinjanjem poslovanja, programima podrške, dostupnim izvorima finansiranja, pravnim propisima i obavezama MSPP, porezima i taksama, obaveznim formularima, standardima kvaliteta, mogućnostima stvaranja poslovnih partnerstava, itd.
2. obuke: kako započeti sopstveni biznis – start up paket; priprema biznis plana i poslovanje sa bankama; pregled standarda kvaliteta i zaštite životne sredine; finansijsko upravljanje; izvoz – za one koji prvi put izvoze, itd.
3. konsalting: izrada marketing plana, podrška za pripremu prijave za start up kredite i žensko preduzetništvo koje realizuje Fond za razvoj Republike Srbije, podrška u pripremi dokumentacije i prijave za programe podrške koje sprovode druge institucije

koje pružaju bespovratna sredstva MSP, kao što su SIEPA i Fond za inovacionu delatnost

4. promocija

Međutim, osvrst na žensko preduzetništvo je standardno skroman, pa se takav pristup ne može smatrati ohrabrujućim za naredni period.

Institucionalni mehanizmi kojima se sprovodi i nadzire proces promocije ravnopravnosti polova su sledeći:

- **Uprava za rodnu ravnopravnost** u okviru Ministarstva rada i socijalne politike (osnovana 2007.); njena najvažnija uloge su izrada nacarta i primena Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti, kao i izrada nacarta zakona i drugih pravnih akata iz ove oblasti
- **Savet za rodnu ravnopravnost** (osnovan 2004.); ovo je radno telo Vlade koje čine predstavnici/ce ministarstava i eksperti/kinje koji su uključeni u unapređivanje stanja u oblasti rodne ravnopravnosti kroz predlaganje mera, razmatranje usklađenosti domaćih zakona sa evropskim okvirom o pravima žena, praćenje zastupljenosti žena na izbornim i imenovanim položajima, edukacije, itd.
- **Odbor za ravnopravnost polova Narodne skupštine** (formiran 2003) je stalno radno telo. Odbor razmatra predloge zakona i drugih propisa sa aspekta ravnopravnosti polova i prati sprovođenje zakona i drugih akata koji se odnose na ravnopravnost polova.
- **Zaštitnik građana** prati pitanja ravnopravnosti polova u okviru svojih nadležnosti jer je princip ne-diskriminacije jedno od osnovnih ljudskih prava. U okviru institucije Zaštitnika građana deluje zamenica Zaštitnika građana za rodnu ravnopravnost i prava osoba sa invaliditetom.
- **Poverenik za zaštitu ravnopravnosti** (uveden Zakonom o zabrani diskriminacije 2010) je nezavisno telo koje se bavi pitanjima rodne ravnopravnosti u okviru svojih nadležnosti.

Mehanizmi za sprovođenje i praćenje rodne ravnopravnosti takođe postoje na nivou pokrajine i lokalne samouprave.

U okviru svojih nadležnosti **Ministrastvo finansija** je preduzelo sledeće aktivnosti ka unapređenju institucionalnog okvira za preduzetništvo žena:

Omogućeno sistematsko praćenje ženskog preduzetništva - u formularima za registraciju preduzeća je predviđeno polje za obeležavanje pola osnivača, ali nema utemeljenog zakonskog osnova da bude obavezujuće (Zakon o zaštiti podataka o ličnosti). Sa APR-om dogovoreno godišnje izveštavanje sa definisanim demografskim indikatorima i indikatorima poslovanja, koje će biti dostupno na sajtu ministarstva kao i u godišnjem Izveštaju o MSP.

Unapređenje institucionalnog okvira za preduzetništvo žena - U sklopu nove strategije razvoja MSP poseban deo biće posvećen ženskom preduzetništvu. U izradi ovog dokumenta preduzetnice će biti uključene preko svojih udruženja.

Mentori ženskog preduzetništva u Srbiji – WEM, nastavak projekta 2011-2013. Uspostavljanje nacionalne mreže mentora ženskog preduzetništva, koja će pružiti pomoć ženama preduzeticama koje su u početnoj fazi poslovanja ili imaju poteškoća u vođenju sopstvenog posla.

Takođe, Ministarstvo finansija i privrede planira u narednom periodu realizaciju „Programa za podršku aktivnostima organizacija civilnog društva za podsticanje razvoja preduzetništva u 2013. godini“. Tematska oblast je Promovisanje pozitivnih stavova uključujući razvoj veština, znanja i aktivnog odnosa mladih ljudi (omladinsko preduzetništvo), žena (žensko preduzetništvo) i zainteresovanih lica i grupa (socijalno preduzetništvo) prema svom okruženju, kao i realizacija poslovne ideje kroz konkretne aktivnosti.

Ženska parlamentarna mreža

Ovom prilikom bitno je napomenuti da je početkom 2013. godine osnovana Ženska parlamentarna mreža koju čine sve poslanice u Narodnoj skupštini Republike Srbije. Mreža funkcioniše kao neformalna grupa u kojoj dobrovoljno učestvuju poslanice Narodne skupštine. Ženska parlamentarna mreža će raditi na predlaganju novih i nadzoru primene postojećih zakonskih rešenja u oblasti zdravlja i obrazovanja žena, borbe protiv nasilja nad ženama i ekonomskog osnaživanja žena.

Jedan od suštinski važnih instrumenata i problema praćenja promocije ženskog preduzetništva i rodne ravnopravnosti je sigurno lako dostupna rodno osetljiva statistika, jer se jedino na osnovu proverljivih podataka može proceniti postojeće stanje i uspešnost politika i mera usmerenih na promociju. Ovakvi podaci su potrebni ne samo vladinim ministarstvima i raznim odeljenjima i institucijama u kreiranju politika i mera za njihovo sprovođenje, već i svim organizacijama civilnog društva koje prate ovu problematiku i žele da doprinesu ravnopravnosti žena i njihovom ekonomskom osnaživanju.

4.2. Regulatorna i pravna pitanja

Na nacionalnom nivou prava žena su zaštićena i zagarantovana nizom zakona koji garantuju jednakost polova i zabranjuju svaku diskriminaciju na bazi rodne pripadnosti. Tako ne postoje zakonska ograničenja koja limitiraju slobodu žena da ravnopravno učestvuju u ekonomskom životu, bilo kao preduzetnice, bilo kao učesnice tržišta rada.

Stopa nezaposlenosti među ženama je 23,7% i pored njihovog uspeha na polju ličnog obrazovanja. Još uvek je izražena polarizacija na „muška i ženska zanimanja“, a izbor zanimanja često se zasniva na nasleđenim stereotipima po kojima žene nisu u poziciji da se bave poslovima tehničke struke, već se više nego muškarci usmeravaju na društvene nauke. Kulturološke razlike i dalje uslovljavaju neravnopravno učešće žena i muškaraca na rukovodećim funkcijama, a po nekim istraživanjima razlika u visini plata između žena i muškaraca je 16%.

Ovakva tendencija se preslikava i na učešće žena u preduzetništvu, obzirom da se žene radije opredeljuju za oblasti usluga, trgovine, pružanja nege, obrazovanja, nego recimo oblasti građevine, saobraćaja ili tehnike. Uvrežene predrasude ograničavaju pravila slobodnog tržišta i, po pravilu, svaka preduzetnica čije se preduzeće bavi „ne-ženskim delatnostima“ izaziva pozorenje i nepoverenje među kolegama i potencijalnim poslovnim partnerima muškog pola. Ovo, naravno, dodatno otežava poziciju preduzetnica, pored uobičajenih problema sa kojima se MSP susreću bez obzira na pol vlasnika preduzeća.

U proteklom periodu ostvareni su važni pomaci u poboljšanju uslova poslovanja u kojima posluju sva preduzeća, pa i ženska.

Za pohvalu je rezultat Akcionog plana za otklanjanje i smanjenje administrativnih prepreka poslovanju malih i srednjih preduzeća i preduzetnika (2009, MERR i APR) kojim je uveden „jednošalterski“ sistem registracije privrednih subjekata („one stop shop“), koji podrazumeva dobijanje matičnog broja i PIB na jednom mestu u APR.

Međutim, saradnja između APR, Republičkog zavoda za zdravstveno osiguranje, Republičkog fonda za penzijsko invalidsko osiguranje i Nacionalne službe za zapošljavanje, predviđena istim Akcionim planom, je dala delimične rezultate. Namera je bila da se pojednostavi i procedura za prijavu vlasnika, uspostavljanjem, primenom i predajom jedinstvenog obrasca na jednom šalteru. Međutim, jedino preduzetnici i dalje moraju samostalno, po dobijanju Rešenja o registraciji, da se prijavljuju na evidenciju Republičkog fonda za PIO. Takođe, u slučaju likvidacije preduzeća, najkraća procedura traje minimum 120 dana, u kom intervalu zaposleni osnivači moraju da i dalje uplaćuju poreze i doprinose za sebe što predstavlja dodatni trošak. Stoga ovu proceduru treba skratiti, pogotovo u slučaju kada ne postoje poverioci.

Kada je u pitanju lakoća poslovanja, Svetska banka u svom izveštaju „Doing Business (2013)“ ocenjuje Srbiju tako da ona sada zauzima 86 mesto od 185 zemalja. Na napravljeni pomak od 9 mesta u odnosu na prethodnu godinu najviše je uticalo upravo skraćenje procedure za pokretanje biznisa. Međutim, ima žena koje se s pravom pitaju zašto ih niko ne savetuje i ne upozorava o proceduri zatvaranja preduzeća koja traje mnogo duže, a i mnogo je skuplja u finalnom skor u kada se uporede takse i doprinosi koje je potrebno izmiriti do okončanja procedure. Inicijalni neuspeh zapravo je odvratio prilično veliki broj preduzetnica da se hrabro okrenu nekoj drugoj poslovnoj ideji, pa je neke čak i okrenuo radu u sivoj zoni u okviru iste delatnosti.

Ministarstvo finansija i privrede je poslednjih meseci imalo kao jedan od prioriteta stvaranje povoljne poslovne klime. U tom cilju su učinjeni mnogi pozitivni koraci koji su usmereni na ceo sektor MSP ali su od neprocenjivog značaja za znatno ranjivije žensko preduzetništvo. Tako je ukinuto 138 parafiskalnih nameta, MSP je omogućeno da plaćaju PDV tek kada robu naplate, rokovi plaćanja za privatni sektor ograničavaju se na 60 dana, a za državu na 45 dana, i još mnogo toga.

Od posebnog značaja za žensko preduzetništvo su ukidanje obaveze evidentiranja prometa preko fiskalne kase za 35 delatnosti, kao i ukidanje „muzičkog dinara“ za zanatlije, odnosno njegovo smanjenje za vlasnike ugostiteljskih objekata. Ovo stoga što su mnoge preduzetnice upravo iz ovih sektora: frizerke, kozmetičarke, šnajderke, vlasnice ugostiteljskih radnji.

Ono na šta se preduzetnice često žale, baš kao i njihove kolege preduzetnici, su između ostalog rad državne administracije, inspekcije i korupcija.

„Svaki moj dolazak u Poresku upravu podrazumeva nekoliko provedenih sati na šalterima i u kancelarijama činovnika. Prve godine mog poslovanja dogodilo se da su mi greškom uneli delatnost za koju je porez mnogo veći nego za delatnost kojom se zaista bavim. Iako je greška bila njihova, načelnik me je savetovao da platim greškom obračnat porez.“ (Ivana iz Vršca)

Propisi su nejasni, inspekcije su brojne a njihove preventivne funkcije su zanemarene otvarajući vrata zloupotrebama.

4.3. Promovisanje ženskog preduzetništva

„Imam prevodilačku agenciju duži niz godina, a organizujem i učenje jezika, po meri naručioca – pojedinačno ili grupno. Kad sam počinjala najveći problem mi je bio da se probijem među muškarcima. I dalje teško dobijam krupnije poslove iako imam dovoljno referenci i za veće poslove.“ (Branka iz Beograda)

Svedočenja uspešnih žena iz sveta biznisa su uvek rado viđen prilog u svim vrstama medija i srpska javnost je mogla da bude svedok poslovnih iskustava mnogih preduzetnica i žena visoko kotiranih u upravljačkim strukturama velikih preduzeća. Ova promocija pomaže, sa jedne strane, razbijanje nekih ustaljenih kulturoloških koncepata, kada su u pitanju oblasti ženskog preduzetništva i njegov domet i kapacitet, a, sa druge strane, deluje inspirišuće na one žene kojima nedostaje hrabrost da se osamostale. Takođe, promocija među učenicima srednjih škola i studentima je bitna, obzirom da su upravno oni budući preduzetnici i preduzetnice.

I sa stanovišta medija potrebno je što češće praviti priče o pozitivnim primerima žena preduzetnica, o tome kako opstaju u kriznim vremenima, šta ih je navelo da se otisnu u te vode, itd. Međutim, po priznanju samih medija, ženskom preuzetništvu se pažnja najčešće posvećuje samo „po pozivu“ u smislu izveštavanja o događajima koje same žene preduzetnice organizuju i na koje pozivaju medije radi izveštavanja. Pozive dobijaju neizostavno, jer su, kako ističu „dame u najvećem broju slučajeva savesne“, a ovom tematikom se bave u formi priloga, reportaža ili gostovanja u televizijskim programima. Međutim, po njihovoj proceni postoji veoma mala inicijativa žena preduzetnica, uključujući i osobe sa invaliditetom, da koriste pomoć vlade i nevladinih struktura koji pružaju biznis podršku i usluge.

Na Drugom programu RTS-a nedavno emitovan igrano - dokumentarni serijal "O rodnoj ravnopravnosti", kao projekat Uprave za rodnu ravnopravnost koji je ova institucija sprovela u saradnji sa Radio - televizijom Srbije i jednom producentskom kućom. Serijal ima šest epizoda, a svaka se bavi po jednom temom određenom prema ciljevima Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti: ravnopravno učešće žena u odlučivanju, ekonomiji, obrazovanju i medijima, kao i zaštita žena od nasilja i zaštiti zdravlja žena. U serijalu je učestvovalo blizu 60 sagovornica i reč je o stručnjakinjama iz odgovarajućih oblasti, političarkama, uspešnim poslovnim ženama, novinarkama, itd. Naročiti kvalitet serijalu daje činjenica da sagovornice potiču iz svih krajeva Srbije, sa sela, kao i iz gradova. Svoja iskustva pred kamerama su podelile i žene iz potencijalno višestruko diskriminiranih grupa – Romkinje, žene sa invaliditetom, izbegla i raseljena lica.

Drugi pozitivan primer je namera NARR koji za ovu godinu planira da podrži medijsku promociju preduzetništva žena s primerima uspešnih preduzetnica - Program podrške ženskom preduzetništvu kroz dodeljivanje nagrada. Više detalja u ovom trenutku nije dostupno.

4.4. Dostupnost preduzetničkog obrazovanja i obuke

Devojčice i žene u Srbiji imaju jednak pristup obrazovanju, u svim fazama (od osnovnog do visokog, postdiplomskog i specijalističkog) i oblicima (formalno / neformalno; državno / privatno).

Na visoko obrazovanje se više odlučuju žene, a imaju i veću uspešnost da studije privedu kraju. Tako je 2009. godine među upisanim studentima bilo 55% žena, a među svim diplomiranim studentima ih je bilo 61% (RZS).

Broj studenata i studentkinja koji diplomiraju u područjima usluga, poljoprivrede i veterine je manje-više izjednačen. Muškarci čine više od polovine u područjima prirodnih nauka, matematike, informatike, tehnike, proizvodnje i građevinarstva, a žene čine većinu svih diplomiranih u područjima obrazovanja (čak 91%), zdravstva i socijalne zaštite (77%), umetnosti i humanističkih nauka (65%), kao i društvenih nauka, poslovanja i prava (62%).

Međutim, bez obzira na sektor u kojem preduzeće posluje, među preduzetnicima oba pola je prisutan nedostatak preduzetničkih veština za uspešno poslovanje. Oblasti su razne: nesnalazjenje u administrativnim procedurama, izrade neophodnih akata, upravljanje ljudskim resursima, marketing, itd. pa je očito da je potrebna edukacija u svim sferama poslovanja. Isto tako je primetno da se problemi javljaju od same ideje za pokretanje sopstvenog biznisa, pa do iskusnih preduzetnika koji posluju i više decenija, što nije začuđujuće jer preduzeće u svom rastu prolazi kroz razne faze, pojavljuju se nove tehnologije rada i komunikacije. Ipak, samo 23% žena je pohađalo neku obuku za preduzetništvo, uglavnom se oslanjajući na savete preduzetnika iz kruga prijatelja i porodice.

Zastareli školski sistem sa prevaziđenim programima, ali i načinom odvijanja nastave, je odavno poznat problem, ali promene teku izuzetno sporo. Nije za čuđenje što su česti slučajevi doškolovanja čak i o onim temama i predmetima koji su trebali da budu već savladani u školi. Doživotno učenje je svuda prisutna tema koja je, kao koncept, naišla na opšte odobravanje, ali u Srbiji još uvek nema sistemskog pomaka u pravcu modernizacije, adekvatne strategije, niti neophodnih propisa kojima se ova oblast reguliše. Utoliko se može reći da je odsustvo odlučne akcije nadležnih u Državi neodgovorno prema mladim generacijama među kojima su budući učesnici tržišta rada, ali i budući preduzetnici.

Neke ideje postoje, ali se one za sada uvode samo u privatnom sektoru obrazovanja, kao i u neformalnom obrazovanju.

Tako se u jednoj četvorogodišnjoj srednjoj školi za školsku 2013-2014 godinu planira uvođenje predmeta "Preduzetništvo". Kako je škola predviđena za one koji žele po završetku srednje škole da steknu dovoljno kvalitetnog znanja i sposobnosti za direktno uključivanje u proces rada ali i za vođenje malih i srednjih firmi, ciljevi novog predmeta su, između ostalog, osposobljavanje za aktivno traženje posla (zapošljavanje i samozapošljavanje), ali i razvijanje poslovnih i preduzetničkih znanja, veština i ponašanja i osposobljavanje za izradu jednostavnog plana poslovanja male firme. Takođe se planira uvođenje i programa "Preduzetnik specijalista" u trajanju od godinu dana, nakon završene srednje škole i dve godine radnog iskustva u statusu preduzetnika u cilju nadogradnje praktičnih znanja.

Kada je u pitanju visoko obrazovanje iz oblasti preduzetništva, postoji više visokih strukovnih škola koje tokom trogodišnjeg školovanja pružaju znanja iz ove oblasti. Međutim,

preduzetnici mahom nemaju vremena ili novca da paralelno sa svakodnevnim poslovanjem na ovaj način dopunjuju svoja znanja i veštine, bilo muškarci, bilo žene. S druge strane, za mlade koji nastavljaju obrazovanje stečeno u srednjim školama, ove škole su odlična polazna osnova za ulazak u svet preduzetnika. Problemi koji oni imaju su nedostatak praktičnih iskustava i nesnalaženje u realnom svetu. Tako oni koji su ušli u preduzetničke vode priželjkiju saradnju sa iskusnijima, tačnije mentorima, u kojima bi imali podršku.

Mnogi preduzetnici nadomeštaju nedostatak znanja i veština kroz neformalno obrazovanje, pohađajući razne tečajeve. Postoji više preduzeća registrovanih za obavljanje obrazovnih delatnosti, a neka su sa tradicijom dužom od 50 godina. Programi za koje se pretežno opredeljuje žene preduzetnice su u oblasti trgovačke i ugostiteljske struke, informatičke obuke (Windows, Word, Excel, Internet), osnovni tečaj preduzetničkog računovodstva i druga poslovno-administrativna zanimanja. Za mnoge vlasnice preduzetničkih radnji ovi tečajevi su bili "karika koja nedostaje" ili "prozor u svet".

Mnoge preduzetnice su i supruge i majke, pa im se vreme čini "najskupljim na svetu". Zato je razumljivo što se ogromna većina najlakše odlučuje najpre za vremenski najkraće obuke i treninge koji obično traju do dva-tri dana u obliku seminara. Tematski gledano, takve obuke se tiču prvenstveno nadogradnje tzv. mekih veština (soft skills) kao što su rešavanje konflikta, pregovaranje, komunikacija i slično.

Neke priznaju da im je internet kao izvor informacija mrzak zbog nepoznavanja tehnologije ili loših tehničkih uslova, a i pristup adekvatnoj štampanoj literaturi za samostalno obrazovanje nije uvek lak niti jeftin. Udaljenost od mesta održavanja obuke je još jedan od problema sa kojima se preduzetnice suočavaju, jer zbog toga moraju da odvoje još više vremena kojeg, tradicionalno, imaju najmanje.

"Isuviše sam stara da učim kompjutere, a svuda čujem da je internet mnogo korisna stvar." (Vesna iz Rume)

4.5. Dostupnost kredita i finansija

U Republici Srbiji sektor MSP je većinom okrenut formalnim izvorima finansiranja, u kome dominira bankarski sektor. Prema procenama USAID Programa za bolje uslove poslovanja, sredstva plasirana kroz nebankarske finansijske institucije iznose tek 3% ukupnog iznosa sredstava u finansijskom sistemu, od čega dve trećine odlazi na lizing kuće, koje su u vlasništvu banaka¹³. Iako je sektor MSP usmeren na banke kao glavni formalni izvor finansiranja, bankarski sektor u RS nije sklon preuzimanju rizika finansiranja MSP.

To, sa jedne strane, dovodi do izuzetno visokih troškova finansiranja. Efektivna godišnja kamatna stopa na kredite za privredu se obično kreće u rasponu od 20% do 22% za dinarske kredite, odnosno 12% do 14% za devizne kredite. Sa druge strane, zahtevi banaka za sredstvima obezbeđenja su veliki. Zahtevi banaka koji su uobičajeni prilikom uzimanja kredita u većim iznosima, naročito u vidu hipoteke, predstavljaju naročitu barijeru za žene preduzetnice, jer se u praksi vrlo retko imovina vodi na njih, a češće na supružnika, pa ne poseduju mogućnosti da obezbede odgovarajuće instrumente obezbeđenja za pribavljanje kredita.

¹³ USAID: Finansiranje rasta MSP – Ključna pitanja i preporuke za Srbiju, 2012

Visoke kamatne stope, problemi pribavljanja instrumenata obezbeđenja, uz komplikovane procedure provere i odobravanja zahteva za kredit čini da se MSP okreće bankarskom sektoru uglavnom za male kredite, namenjene održavanju tekuće likvidnosti, bez mogućnosti za uzimanje investicionih kredita.

Ogroman broj žena (čak 90,7%) smatra da je teško pokrenuti vlastiti biznis upravo zbog nedostatka finansijskih sredstava. U Srbiji posluje više od 30 banaka od kojih ogromna većina ne poseduje odvojene kreditne linije za stimulaciju ženskog preduzetništva, već podjednaki uslovi kreditiranja važe i za muškarce preduzetnike i za žene preduzetnice. Ovakvu poslovnu politiku banke obrazlažu činjenicom da bi to, ukoliko bi favorizovali klijente prema polu, predstavljalo oblik diskriminacije što je u suprotnosti sa važećim zakonskim propisima u Republici Srbiji.

Podaci o tome koliko žena preduzetnica je konkurisalo za kredite, koliko njih je kredite dobilo kao i koliko su redovne u izmirivanju svojih kreditnih obaveza predstavljaju poslovne tajne banaka, te je do njih nemoguće doći.

Od svih kontaktiranih banaka samo je jedna banka posvetila značajniju pažnju podršci ženskom preduzetništvu kada je i uvela specijalnu vrstu kredita za njegovo unapređenje, uverena da razvijanje preduzetničkih sposobnosti žena nije samo pitanje ravnopravnosti, već i ekonomskog potencijala, kao i jedan od preduslova stabilnog i održivog privrednog razvoja. Banka tako odobrava „start-up“ kredite i kredite za nabavku opreme ženama preduzetnicama koje posluju do tri godine. Time je žensko preduzetništvo dobilo podršku ne samo u osnivanju preduzeća, već i za sam opstanak, rast i razvoj. Proizvode banke za podršku ženskom preduzetništvu klijentkinjama prezentuju savetnici za mali biznis, koji su im takođe u svakom trenutku na raspolaganju za savet i punu podršku. Uz to, predstavljanje ove vrste pozajmica uključivalo je kako medijsku promociju, tako i liflete i postere u ekspoziturama banke.

Međutim, obzirom da se krediti realizuju u saradnji sa Garancijskim fondom AP Vojvodine odobravaju se samo preduzetnicama koje posluju na teritoriji Vojvodine.

"Čula sam za te kredite ali šta vredi kad su samo za teritoriju Vojvodine." (Milica iz Arilja)

Država pruža pomoć za pokretanje sopstvenog biznisa subvencijama za samozapošljavanje, preko Nacionalne službe za zapošljavanje, i start-up kreditima, preko Fonda za razvoj Republike Srbije. Uspešnost žena za dobijanje ovih sredstava je u proseku polovična, ali već nakon godinu dana niski rezultati u njihovom poslovanju čine da 18% žena preduzetnica postane neaktivno. Ovo jasno govori da je, pre svega, potrebno unaprediti kvalitet informacija za potencijalne podnosiocce zahteva za subvencije, ali i dalju podršku nakon dobijanja subvencija.

Ove godine (2013) Fond za razvoj RS je opredelio svega 0,41% raspoloživih sredstava za kreditiranje ženskog preduzetništva. Iznos kredita je 0,5-5 miliona dinara sa kamatnom stopom od 1,5% na godišnjem nivou i rokom otplate do 5 godina i grejs periodom od godinu dana. Međutim, krediti će se odobravati privrednim subjektima gde su osnivači žene koje i upravljaju svojim biznisom. Kod privrednih društava neophodno je da osnivač sa minimum 51% udela i direktor društva bude žena, a kod preduzetnika da osnivač bude žena. Ova

ograničenja drastično sužavaju listu potencijalnih aplikanata i pitanje je kakav će biti odziv. Postoje indicije da će minimum udela u vlasništvu biti smanjen na 25%.

4.6. Dostupnost usluga za razvoj biznisa i informacija

Najobimniju finansijsku pomoć u smislu usluga za razvoj preduzetnicama svakako pruža Država. Državne institucije nude razne usluge i podršku preduzetnicama:

Fond za razvoj Republike Srbije obezbeđuje kreditnu podršku i finansijske instrumente za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetništva. Tako, između ostalog, Fond obezbeđuje kredite za početnike/ce u biznisu bez hipoteke i „start-up“ kredite za preduzetnike/ce i pravna lica, zatim različite vrste kredita za preduzetnike/ce i privredna društva, kredite za podsticanje proizvodnje i zapošljavanja u posebno devastiranim područjima, kredite za razvoj preduzeća i preduzetništva u nerazvijenim opštinama i dr.

Agencija za osiguranje i finansiranje izvoza (AOFI) finansira izvozna preduzeća koja ispunjavaju određene uslove.

Nacionalna agencija za regionalni razvoj sprovodi program podrške razvoju konkurentnosti MSP, programe obuke potencijalnih preduzetnika/ca, odnosno potencijalnih korisnika/ca „start-up“ kredita Fonda za razvoj RS; pruža usluge mentoringa MSP i razvija Evropsku mrežu MSP. Pored Nacionalne agencije, u Srbiji postoji još 17 regionalnih agencija za razvoj koje ostvaruju različite programe podrške preduzetništvu i razvoju MSP.

Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza (SIEPA) pruža podršku domaćim preduzećima koja doprinose povećanju izvoza.

Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ) sprovodi programe obuke za preduzetništvo, subvencionise samozapošljavanje, pruža usluge mentoringa i daje subvencije za otvaranje novih radnih mesta.

Jedno od ministarstava bitnih za razvoj preduzetništva na lokalnu je **Ministarstvo regionalnog razvoja i lokalne samouprave** koje obavlja poslove državne uprave koji se odnose na regionalni razvoj i unapređenje privrednog ambijenta na lokalnom i regionalnom nivou. Ministarstvo je nedavno najavilo da bi Nacionalni plan regionalnog razvoja od 2014. do 2020. godine, koji će definisati novi koncept regionalne politike Srbije, trebalo da se nađe u Skupštini Srbije do kraja godine. Plan se zasniva na unapređenju potencijala samih regiona, uz ukrštanje sektorskih politika koje moraju da budu potpuno sinhronizovane. Ovim bi se sigurno unapredila ekonomija ruralnih sredina koje su tradicionalno na nižem stepenu razvoja, a gde takođe postoje izvesni oblici ženskog preduzetništva.

Prilikom pružanja podrške preduzetništvu važno je i posebnu pažnju posvetiti najmanje razvijenim sredinama i opštinama, a u Srbiji one se nalaze na jugu zemlje. Utoliko je važan Memorandum o razumevanju koji je nedavno potpisan između Ambasade SAD u Srbiji, USAIDa i NARR. Memorandum predviđa podršku razvoju sektora malih i srednjih preduzeća radi rešavanja problema nezaposlenosti i nedovoljne razvijenosti juga i jugozapada Srbije u 12 opština na jugu i jugozapadu Srbije. Obuhvaćene su opštine Vranje, Leskovac, Preševu, Bujanovac, Mevedja, Raška, Novi Pazar, Sjenica, Tutin, Priboj, Prijepolje i Nova Varoš kao najugroženije.

Od posebnog značaja za unapređenje preduzetništva žena je **Uprava za rodnu ravnopravnost** koja, kao organ uprave u sastavu Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike, obavlja stručne poslove i poslove državne uprave koji se odnose na: analizu stanja i predlaganje mera u oblasti unapređenja rodne ravnopravnosti; izradu i sprovođenje Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti; izrade nacrtu zakona i drugih propisa u ovoj oblasti; saradnju sa drugim državnim organima, organima autonomnih pokrajina i organima jedinica lokalne samouprave u ovoj oblasti; međunarodnu saradnju; koordinisanje rada i pružanje stručne i administrativno-tehničke podrške Savetu za ravnopravnost polova; poboljšanje položaja žena i promociju rodne ravnopravnosti i politike jednakih mogućnosti; integrisanje principa rodne ravnopravnosti u svim oblastima delovanja institucija sistema; sprovođenje preporuka Komiteta Ujedinjenih nacija o eliminaciji diskriminacije žena, kao i druge poslove određene zakonom.

Uprava za rodnu ravnopravnost je realizovala projekat "Program implementacije prve faze aktivnosti Nacionalnog akcionog plana" u saradnji sa SIDA-om i uz administrativnu podršku International Management Group (IMG). Osnovni zadatak Programa je da doprinese realizaciji prve faze NAP-a koja pokriva tri strateške oblasti: prisustvo žena u javnom i političkom životu, ekonomsko osnaživanje žena i žene i mediji. Najvažniji rezultati projekta uključuju sledeće:

10 grantova je dodeljeno lokalnim organizacijama civilnog društva koje su imale za cilj da, kroz realizaciju lokalnih akcionih planova, ekonomski osnažuju žene. Takođe, dodeljena su 4 granta preduzeticama koje se bave ruralnim turizmom, osnovano je i opremljeno pet klubova namenjenih opismenjavanju žena za informaciono komunikacione tehnologije. Takođe je urađena studija o pristupačnosti socijalnih servisa koji doprinose usklađivanju rada i porodičnog života; organizovana je studijska poseta za dobitnice grantova Toskani, Italija; organizovana je obuka za pisanje planova mera za unapređivanje rodne ravnopravnosti u preduzećima koja imaju preko 50 zaposlenih, održana je konferencija "Usklađivanje privatnog i profesionalnog života", urađen je vodič za analizu i primenu rodno senzitivnog budžetiranja i održana je obuka za državne službenike /ce u oblasti rodno budžetiranja.

Nacionalna služba za zapošljavanje je moderan javni servis koji pruža usluge nezaposlenim licima i poslodavcima u Srbiji. U Nacionalnoj službi za zapošljavanje, u okviru razvoja preduzetništva sprovode se informativno-savetodavne usluge, edukativne usluge, mentoring i specijalističke usluge, ali sve one nisu rodno osetljive, niti su posebno osmišljene u cilju podsticaja ženskog preduzetništva.

Informativno-savetodavne usluge se pružaju u poslovnim centrima filijala u okviru svakodnevnih aktivnosti stručnih timova saradnika, putem individualnih razgovora sa nezaposlenim licima (pojedinačne informacije i stručni saveti).

Edukativne usluge - Edukativna aktivnost za nezaposlena lica je realizovana putem instruktivne dvodnevne obuke «Put do uspešnog preduzetnika», koja je predstavljala obavezan uslov za odobravanje subvencije za samozapošljavanje. Ovu obuku izvode timovi trenera za razvoj preduzetništva, koji su formirani u svim filijalama NSZ.

Obuka "Put do uspešnog preduzetnika" obuhvata sledeće teme:

- ekonomsku motivaciju za preduzetništvo,
- definisanje poslovne ideje,

- prve korake u biznisu,
- pravne aspekte biznisa,
- poreze i doprinose za preduzetnike,
- izradu Biznis plana - radioničarski deo.

Dvodnevna obuka ima za cilj da polaznicima omogući da:

- provere opravdanost svoje poslovne ideje,
- sagledaju prednosti i rizike preduzetništva,
- spoznaju svoje preduzetničke sklonosti,
- informišu se o postupku registracije i aktuelnim zakonskim propisima,
- popune Zahtev sa biznis planom.

Subvencija za samozapošljavanje odobrava se nezaposlenom licu u jednokratnom iznosu od 160.000 dinara za započinjanje sopstvenog posla, na osnovu javnog poziva. Uslov je da lice obavlja delatnost najmanje 12 meseci i dostavi dokaze o uplaćenim porezima i doprinosima za taj period.

Mentoring program i specijalističke obuke predstavljaju podršku preduzetnicima u prvim godinama poslovanja i imaju za cilj unapređenje poslovanja (dijagnoza stanja biznisa, akcioni plan za rešavanje problema kroz konsultantski rad, stručne savete, informacije) i sticanje posebnih preduzetničkih znanja za korisnike subvencije za samozapošljavanje.

Garancijski fond Autonomne pokrajine Vojvodine

Odlukom skupštine AP Vojvodine od 18.12.2003. godine, osnovan je Garancijski fond AP Vojvodine. Cilj ovog fonda je da podstiče kreditiranje, pod povoljnim uslovima: preduzetnika, malih i srednjih preduzeća i individualnih poljoprivrednih proizvođača, garantovanjem za uredno vraćanje kredita koje odobravaju poslovne banke, na teritoriji Autonomne pokrajine Vojvodine.

Putem izdavanja garancije Fond postiže da banke: podržavaju projekte većeg rizika (start-up, inovacije...), daju kredite sa nižim i fiksnim kamatama, daju duži grejs period, daju duže rokove otplate kredita, rade sa nižim provizijam i sl.

U okviru svojih projekata, Fond je raspisao konkurse, kao na primer:

- Konkurs za odobravanje garancija za obezbeđenje kredita namenjenih finansiranju nabavke opreme preduzetnicama i ženama osnivačima malih preduzeća koja delatnost obavljaju manje od 3 godine na teritoriji APV;
- Konkurs za odobravanje garancija za obezbeđenje kredita namenjenih finansiranju start ap programa radno neaktivnih žena na teritoriji APV.

Pored ovih ključnih institucija za podršku preduzetništvu na centralnom nivou, postoji i veliki broj organizacija i lokalnih institucija koje pružaju usluge podrške, poput udruženja poslodavaca - Unije poslodavaca Srbije, privrednih komora - Privredne komore Srbije, Privredne komore Vojvodine, kao i regionalnih privrednih komora, privatnih pružalaca usluga obrazovanja za preduzetništvo i sl.

Sekcije žena u okviru reprezentativnih sindikata

U Republici Srbiji postoje dva reprezentativna sindikata. U okviru njih formirane su sekcije žena, kao odgovor na potrebu da se planski i organizovano, pristupi zastupanju, javnoj promociji i zaštiti političkih, ekonomskih i socijalnih prava žena, a u cilju izgradnje demokratskog društva, zasnovanog na miru, socijalnoj pravdi i ravnopravnosti svih građana, bez diskriminacije po bilo kom osnovu.

Ipak, s obzirom da sindikat generalno predstavlja organizaciju zaposlenih, ove sekcije se prevashodno bave pravima po osnovu rada i radnih odnosa zaposlenih žena, a ne problemima osnaživanja žena u cilju samozapošljavanja u slučaju npr. prestanka radnog odnosa, pa su utoliko njihovi dometi u smislu podrške ženskom preduzetništvu ograničeni.

Savet za žensko preduzetništvo Privredne komore Srbije

Tema ženskog preduzetništva se pojavila u aktivnostima komorskog sistema Srbije paralelno sa promenama u privrednoj strukturi srpske privrede i sa dešavanjima koja su pratila njenu tranziciju. I tada kao i danas, problemi sa kojima se suočavalo i suočava žensko preduzetništvo u Srbiji su identični sa problemima sa kojima se suočavaju mala i srednja preduzeća ne samo u Srbiji već šire i u regionu i u Evropi - administrativne prepreke za poslovanje, nesigurnost privredno sistemskog okvira i visoka javna potrošnja, teškoće u finansiranju poslovanja. Sa izbijanjem i vremenskim proširenjem i produbljivanjem krize u evrozoni, upravljanje ovim problemima je postalo sve teže i njihovo rešavanje zahteva sinergiju svih ključnih aktera.

Sve dosadašnje aktivnosti podrške ženskom preduzetništvu u Srbiji, kako vladinog tako i nevladinog sektora, nisu pokazale značajnije rezultate. Naime, podrška je u najvećoj meri bila stihijska, izostala je sinergija i koordinacija nosilaca aktivnosti, a održivost mnogih akcija nestala je sa okončanjem donatorskih programa.

Upravo iz tih razloga, u okviru komorskog sistema Srbije pokrenuta je inicijativa za osnivanje Saveta za žensko preduzetništvo Privredne komore Srbije, kao stručnog konsultativnog tela Upravnog odbora Privredne komore Srbije čije članstvo predstavljaju vlasnice preduzeća delegiranih od strane komorskog sistema Srbije.

Cilj aktivnosti Saveta za žensko preduzetništvo PKS je fokusiran na tri oblasti:

- zastupanje interesa žena preduzetnica i njihovih asocijacija pred organima izvršne i zakonodavne vlasti u cilju unapređenja poslovnog ambijenta, olakšavanja uslova za poslovanje i olakšavanja pristupa izvorima finansiranja.
- omogućavanje i olakšavanje umrežavanja u cilju poslovnog povezivanja, razmene informacija, dobrih iskustva, i saradnje na projektima.
- identifikacija i razvoj programa podrške za sticanje novih preduzetničkih znanja i veština, olakšavanje komunikacije sa ključnim akterima politike ženskog preduzetništva vladinog i nevladinog sektora, podizanje kapaciteta njihovih preduzeća u funkciji povećanja konkurentnosti na nacionalnom i regionalnim tržištima.

Programske aktivnosti Saveta za žensko preduzetništvo u 2013 godini:

- zagovaranje za organizovanje javnog slušanja o ženskom preduzetništvu u Odboru za ljudska i manjinska prava i rodnu ravnopravnost Narodne skupštine Srbije.
- zagovaranje za realizaciju preporuka Studije o preduzetništvu žena u Srbiji.
- zagovaranje za donošenje Zakona o osnivanju Garancijskog fonda za preduzetništvo žena.

- zagovaranje stvaranja zakonskog okvira za razvoj posebnih šema podrške ženskim kooperativama (posebno u seoskim sredinama) kroz osnivanje štedno kreditnih zadruža i razvoj drugih formi nebankarskih izvora finansiranja.
- zagovaranje za razvoj rodno senzitivnih mera u oblasti poreskog zakonodavstva.
- zagovaranje da tema ženskog preduzetništva dobije karakter tzv. horizontalne politike u setu mera i aktivnosti nove Strategije razvoja malih i srednjih preduzeća

Na osnovu uvida u institucionalni okvir od značaja za preduzetništvo moglo bi se zaključiti da su institucionalnim okvirom pokriveni najvažniji aspekti delovanja preduzetnika/ca i preduzeća, odnosno da je, bar formalno, sektor uređen zakonima i propisima čije se poštovanje nadzire, a da se istovremeno obezbeđuje i institucionalna podrška za razvoj preduzetništva uopšte, a posebno onih formi koje imaju za cilj da doprinesu ravnomernijem regionalnom razvoju i većoj konkurentnosti privrede Srbije na međunarodnim tržištima.

4.7. Dostupnost udruženja i mreža žena preduzetnica

Postoje razna nacionalna ili lokalna opšta udruženja žena i udruženja poslovnih žena. Neka udruženja se bave negom tradicionalnih zanata i ona manje ili više uspešno pokušavaju da svoje proizvode plasiraju na tržište šire od lokalnog i tako pomognu članicama. Druga pak služe za umrežavanje žena i poslovno povezivanje na nacionalnom nivou ili sektornom nivou, kao i radi zajedničkog nastupa u odbranu interesa žena i žena preduzetnica, ili prosto za ekonomsko osamostaljivanje žena. Veća udruženja imaju takođe mogućnost da za svoje članice organizuju određene obuke, apliciraju i sprovode projekte kojima se unapređuje položaj žena preduzetnica ili utiče na donosiocima politika od značaja za preduzetništvo. Primetno je odsustvo udruženja OSI preduzetnica.

U svakom slučaju, žene su odavno spoznale potrebu udruživanja, kao i prednosti uzajmne razmene iskustava i informacija.

„Imala sam priliku da se upoznam i saradujem sa velikim brojem poslodavaca u tekstilnoj proizvodnji. U svakom gradu imaju poznanika kod koga mogu da proveru budućeg saradnika i smanje rizik naplate potraživanja. Bilo bi odlično kada bi i mi žene mogle da se povežemo i na taj način proverimo buduće saradnike.“ (Milena iz Subotice)

Udruženje poslovnih žena Srbije

Udruženje poslovnih žena Srbije je osnovano sa ciljem da doprinosi socijalnom i ekonomskom razvoju, sa posebnim naglaskom na žensko preduzetništvo, kao faktorom ekonomskog rasta. Misija ovog udruženja je: povećanje broja žena koje započinju sopstveni biznis, povećanje vidljivosti žena koje su vlasnice preduzeća, ohrabrivanje vlasnica preduzeća da šire biznis, stvaranje i podsticanje foruma na kome preduzetnice mogu da razmenjuju ideje i stiču nove poslovne kontakte, uticaj na kreiranje politike razvoja malih i srednjih preduzeća, jačanje veza između žena preduzetnica na lokalnom, regionalnom i međunarodnom nivou, kroz razmenu iskustava i ideja, promociju društvene odgovornosti i visokih standarda etike u poslovanju i sl.

Informacije i inicijative Unije poslodavaca Srbije

Unija poslodavaca Srbije sa svoje strane radi na stalnoj promociji rodne ravnopravnosti, Principa osnaživanja žena i uvođenju novih standarda koji će poboljšati položaj žena u biznisu i dostupnost svih radnih mesta, kao i upravljačkih funkcija, te na uključivanju što većeg broja kompanija u United Nations Global Compact. Takođe, UPS radi i na održivom razvoju preduzetništva, sa posebnim osvrtom na razvoj ženskog preduzetništva, putem više projekata na nacionalnom i lokalnom nivou, stalne promocije dobrih praksi, umrežavanja, zajedničkih inicijativa usmerenih ka kreiranju povoljnijeg poslovnog ambijenta, kao i rodno osetljivih politika.

Postoje i druga udruženja žena osnovana i organizovana po raznim principima:

- Klub prvih žena
- Udruženje žena Peščanik
- Etno forum Svrlijig
- Udruženje poslovnih žena Jugozapadne Srbije
- PAŽ Asocijacija poslovnih žena
- Udruženje poslovnih žena Niš
- Etno mreža
- Poslovna žena

4.8. Dostupnost poslovnih prostorija

Poslovni prostor je prva stvar na listi resursa koje je potrebno obezbediti za obavljanje bilo koje vrste poslovne delatnosti. Ako se kreće od nule potrebna su velika početna sredstva, a ona su još veća ukoliko se planira delatnost čija uspešnost zavisi od toga da li je prostor na prometnom mestu, kao što je slučaj na primer kod uslužnih delatnosti ili trgovine. Za mnoge preduzetnike je upravo obezbeđen prostor u vidu dela porodične kuće, preuređene garaže, tavana ili sličnog prostora, bila ona kap koja je prevagnula za ulazak u svet preduzetnika. U oba slučaja žene su u nepovoljnijem položaju jer tradicionalno većinom nemaju imovinu koju bi založile kao obezbeđenje kredita ili kojom bi raspolagale po svojoj volji – za obavljanje delatnosti.

Druga nepovoljna okolnost su skupe komunalne usluge koje su često i neracionalne. Tako se za odnošenje smeća plaća po kvadratnom metru prostora, čak i kada je smeće recimo papir (npr. knjigovodstvena agencija) koji preduzetnik odnosi na recikliranje.

Biznis inkubatori su odlično rešenje za mikro i mala preduzeća i preduzetnike. U Srbiji ih ima trenutno petnaestak, ali sigurno ima mogućnosti da ih ima mnogo više. Pretpostavka je da bi se mogle preurediti neki napušteni objekti koji zadovoljavaju polazne kriterijume (adekvatan prilazni put, bezbedna i stabilna građevina, i slično).

Kada su u pitanju osobe sa invaliditetom, nije poznato kakve mogućnosti postoje imajući u vidu potrebe osoba sa određenim vrstama invaliditeta.

4.9. Dostupnost tržišta

Početicima u biznisu u velikoj meri nedostaju veštine osvajanja novih tržišta. Ograničenja u uspešnosti donose i raspoloživost sredstava, povezanost sa srodnim proizvodima/uslugama ili pak utapanje u mnoštvo dostupnih sličnih proizvoda/usluga odnosno zasićenje tržišta. S druge

strane, osvajanje novih tržišta može biti veoma skupo, posebno kada se radi o izvozno orijentisanim preduzećima.

Preduzetnicima početnicima su na raspolaganju razne obuke za izradu biznis plana koji uključuje i segment istraživanja tržišta, ali je malo onih koji ga osmišljavaju iskreno verujući u ponuđene metode. Obzirom da se veliki broj preduzetnica opredelio za preduzetničku delatnost u kojoj već ima radnog iskustva, inicijalno se oslanjaju na klijentelu koju će „povući sa sobom pa polako širiti posao“ (knjigovođe, frizerke) što može biti veoma varljivo. Utoliko je za njih važno da realno sagledaju ostvarivost svoje poslovne ideje. Upravo je jedan od problema u preduzetništvu i nedostatak inovativnih ideja koje su zasnovane na realnim osnovama.

Takođe je važno da preduzetnice imaju dostupne informacije o mogućnostima i raspoloživosti tržišta, ali i da savladaju osnovne veštine uspešnog prezentovanja svog proizvoda/usluge na sajmovima i sličnim dešavanjima koja okupljaju poslovni svet i njihovu klijentelu. Od pomoći bi bio i zajednički nastup na novim tržištima onih preduzetnica koje procene da to može biti od koristi za sve uključene strane.

Većina preduzetnica ima mikro preduzeća i ne učestvuje u javnim nabavkama. Ipak, važna je novost da su informacije o nabavkama malih vrednosti u kojima je naručilac država javno dostupne Zakonom o javnim nabavkama koji će se primenjivati od aprila 2013. godine.

Kada su u pitanju nastupi na stranim tržištima od velike su važnosti podrška SIEPAe i Privredne komore. Takođe je važno povezivanje preko udruženja preduzetnica iz drugih zemalja.

4.10. Istraživanja o ženama preduzetnicama i njihovim preduzećima

U Srbiji ne postoji mogućnost praćenja ženskog preduzetništva na jednom mestu. Sprovedeno je više inicijativa i istraživanja u pokušajima da se, obzirom na osnovanost ove potrebe, donesu neophodna podzakonska akta i promene u načinu vođenja nacionalnih statistika.

Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije je objavila Matricu indikatora za formiranje buduće baze rodno osetljivih podataka za praćenje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti u Srbiji. Matrica je podeljena na četiri strateške oblasti: ekonomiju, zdravstvo, odlučivanje i nasilje. Ekonomija obuhvata podatke koji su dalje grupisani u zaposlenost; nezaposlenost; neaktivnost u procesu traženja posla; zarade, platni i penzijski jaz; smanjenje nejednakosti za diskriminisane grupe i invalidsko osiguranje; procenu kućnih poslova, tj neplaćenog rada koje obavljaju žene u porodici i njihov efekat na BDP; podatke o vlasništvu. Međutim, upravo podaci o vlasništvu preduzeća nisu rodno osetljivi zbog toga što Zakon o registraciji privrednih subjekata nema rodnih stavki.

Uprava je takođe objavila i Kratak vodič kroz prava žena u Srbiji koji u formi pitanja i odgovora objašnjava osnovne principe rodne ravnopravnosti i diskriminacije.

RZS je treći put za redom 2011. godine izradio (posle 2005. i 2008.) publikaciju radi sagledavanja stanja u društvu i odnosa među polovima preko statističkih podataka. I sam RZS je zapravo objedinio vlastite podatke sa podacima dobijenim od NSZ, više različitih

ministarstava, Republičkog fonda za socijalnu zaštitu i mnogih drugih institucija što ukazuje na veliku razuđenost podataka.

Najsveobuhvatnija i najkvalitetnija istraživanja su sprovedena pod pokroviteljstvom UN WOMEN, u saradnji sa Ministarstvom finansija i privrede, a usmerena su na žensko preduzetništvo u Srbiji i analizu uticaja programa državne pomoći preduzetnicima i preduzetnicama i MSP iz rodne perspektive.

5. Spisak intervjuisanih stejkholdera

1. Narodna skupština RS
2. Ministarstvo finansija i ekonomije
3. Ministarstvo regionalnog razvoja i lokalne samouprave
4. Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne zaštite, Uprava za rodnu ravnopravnost
5. Nacionalna služba za zapošljavanje
6. Republički zavod za statistiku
7. Skupština Autonomne pokrajine Vojvodine
8. Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova
9. Socijalno-ekonomski savet RS
10. Fond za razvoj
11. Banca Intesa; Alpha Banka; Erste banka; Piraeus banka; Unicredit banka
12. Đuro Salaj, a.d.; Visoka strukovna škola za preduzetništvo, Beograd; Srednja škola "Milutin Milanković"
13. Udruženje poslovnih žena Srbije
14. Forum mladih sa invaliditetom; "Mreža... Iz kruga - Srbija" Savez organizacija za zaštitu prava podršku ženama sa invaliditetom; Nacionalna organizacija osoba sa invaliditetom Srbije
15. TV Pink, Večernje novosti, Politika, Tanjug